

ROVARTANI LAPOK

HAVI FOLYÓIRAT

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A HASZNOS ÉS KÁRTÉKONY ROVAROKRA

XIX. KÖTET. 1912 JUNIUS—AUGUSZTUS 6—8. FÜZET.

Hogyan lettem entomologus?

Irta : MOCSÁRY SÁNDOR.

Betöltött negyven évi szolgálatom alkalmával társaim s mások részéről is annyi sok szíves figyelemben és kitüntetésben részesültem, hogy nem vélek tévedni, ha azt gondolom, tisztelőim egyikét-másikát talán érdekelné tudni, hogyan is lettem én voltaképen entomologussá?

Hogy ezt elmesélhessem, vissza kell térjek rég elmúlt időkre, 58 évvel előbbre, 1854-re. Én ekkor 12 éves multam volt s a jászóvári prémontreiek nagyváradai főgimnáziumának második osztályába jártam, midőn az említett év tavaszán, egy csinos, szőke úri fiú SANTO-MAURÓI GRÓF NEUHAUSS EMIL jött Eperjesről Nagyváradra, az elemi iskola harmadik s utolsó osztályába, mert atyját a nagyváradai helytartósághoz helyezték át.

Eperjesen a lepkészet ekkor már nagy divatban volt, sok fiú gyűjtött lepkéket. Bizonyára ezekből kerültek ki HUSS ÁRMIN és DAHLSTRÖM GYULA ismert lepkészek is. S ha valóban igaz az, — amit PETÉNYI mond — hogy Besztercebánya volt a honi madártan-nak bölcsője : úgy bizonyára meg Eperjes volt hazánkban a lepkészetnek szoptatós dajkája.

Én a tizedik életévemben levő, zömök testalkatú kis fiút, GRÓF NEUHAUSS EMILT, többször láttam a Rhédey-kert felől, kezében zöld lepkehálóval s a kalapjára tűzött lepkékkel jönni, de ekkor még ügyet sem vettem reá, az iskolás gyermekek ama jól ismert szokásához híven, mely szerint ezek inkább szeretnek barátkozni a magasabb, mint az alantabb osztályokba járó fiúkkal. Az iskolai év végén, július utolsó napjaiban azonban — mert a szünidők ekkor augusztus—szeptemberben voltak — mégis megismerkedtem vele,

¹ Előadta szerző a Magyar Entomologiai Társaság 1912 május hó 18-án tartott ülésén.

midőn a kalapjára tűzött lepkékből kértem, mire ő azt felelte, hogy kis gyűjteményét Eperjesen egy barátjának ajándékozta, most új gyűjteményt csinál s azért neki e lepkék szükségesek, hanem, ha szeretem a lepkéket, csináltassak magamnak az övéhez hasonló hálót, szerezzek gombostűket s ő majd megtanít engemet lepkéket fogni. Az ismerkedés, a barátkozás a gyermekek között hamar megvan; így történt azután, hogy ez közöttünk is ekkor megkötöttett s mi ettől kezdve a legjobb barátokká lettünk. Hazamenve, megkértem, nemsokára, élte tavaszán, 20 éves korában, kolerában elhúnyt kedves nővéremet, varjon nekem zöld tillből lepkehálót. Mit ő szívesen teljesített.

Lepkehálóval s gombostűkkel felfegyverkezve, augusztus 3-án vagy 4-én mentem ki, most már EMIL barátommal, először, a Bonékút környékére lepkéket fogni. Az első lepke, melyet gyűjteményem részére megszereztem, egy *Colias Myrmidone*, vagy a mint EMIL mondotta, egy „Goldfalter“ volt. A szép, sárga lepkének természetesen nagyon megörültem s azt büszkén tűztem jó, vastag nyárson a kalapom mellé, mert hisz ekkor a rovarút és a parafás gyűjtőkatulyát még nem ismertem. EMIL-nek Eperjesen volt ugyan már rovartűje, de azokat ott hagyta, s mivel ilyeneket Nagyváradon nem lehetett kapni, ő is csak a vastag tűkre volt utalva. Ekkor csakhamar egy másik szép lepkét is fogtam, egy hím *Pontia Cardamines*-t, vagy a mint EMIL nevezte, egy „Aurora“-t. A zsákmány többi része egy „Distelfalter“ (*Vanessa cardui*), egy „Admiral“ (*Vanessa Atalanta*), több „Blutfleck“ (*Zygaena*) és „Blaüling“-okból, azaz *Lycæna* kból, ezekből a szép kis kék lepkékből állott. Csak a tarkaságokat hajszoltam s a fehér pillangókra, mint közönséges dolgokra, rá sem hederítettem. Roppant boldogan, az első kirándulással teljesen megelégedve, tértem délfelé haza s lepkéimet mindenkinek büszkén mutogattam. Ezek miként való kifeszítéséről természetesen ekkor még fogalmam sem volt, de EMIL barátom erre is csakhamar megtanított.

A második nagyobb kirándulást néhány nap múlva a Sebes-Körös mentén, a szőlőhegyek alján elterülő nagy füzesbe tettük, hol a közönséges „nagy Fuchs“-on (*Vanessa polychloros*) kívül, hosszas futkosás és hajszolás után a fűzfákról egy szép „Trauenmantel“ (*Vanessa Antiopa*) lett a zsákmányom, a mi természetesen nagyon megörvendtetett. De még nagyobb lett örömöm, midőn egy szép „Tagfonág“-ot (Tagpfauenauge, *Vanessa Io*), majd egy „Citronenfalter“-t (*Gonopteryx rhamni*) s később egy „Schwalbenschwanz“-ot (*Papilio Machaon*) fogtam.

Igy folyt az én lepkegyűjtésem a szünidők alatt egész októberig, midőn ennek első napjaiban a szüreten talán az első éjjel

lepke, egy *Crateronyx Dumi* került a birtokomba, mely éjjeli lepke, tudvalevőleg, nappal is röpül.

Nagyváradon ekkor még kettőnkön kívül nem volt senki, a ki rovarok gyűjtésével foglalkozott volna.

Az 1854-ik év telén kezdetem aztán kifeszíteni a már meglevő, mintegy 120—140 darabból álló s papirkatulyák aljára ragasztott dugódarabokra tűzött lepkéimet, „Spannbrettet“ csináltam vékony léczdarabokból vagy kivájt fenyőfából, a lepkéket a pinczében felpuhítottam s megkezdtem a „spanolás“-t, a mely természetesen ekkor még nem jól ment és SCHMIDT barátom bizonyosan halálra ítélte s egyszerűen kidobta volna az én feszített lepkéimet is.

Az 1855-ik év tavaszán, EMIL barátommal mi ketten folytattuk lepkegyűjtést, főleg a csütörtöki szünnapokon. Egyik kirándulásunk alkalmával a szőlőhegyekre, nagyon megörvendeztetett egy szép lepke, a „Sternfalter“ (*Thais Polycena*), melyet két példányban fogtam és egy „Taufvogel“ (*Aglaia tau*), mely Nagyváradon meglehetősen ritka s melynek a híme tudvalevőleg szintén nappal röpül, noha éjjeli állat.

A nyár vége felé már meg is szaporodtunk. A harmadik lepkegyűjtő, ki társul szegődött hozzánk, a nálamnál három évvel fiatalabb NÁNDOR öcsém, a negyedik pedig, a később híres festőművész, BÖHM PÁL volt, ki idegenben, Münchenben aluszsza örök álmait s kinek atyjától öröklött ama tehetsége, hogy szépen tudott festeni, már zsenge korában erősen megnyilatkozott, midőn minket nem egyszer megtréfált, tévedésbe ejtett azáltal, hogy a fehér lepkék, a *Pontia*k s a *Doritis Mnemosyne* szárnyait szépen, fantasztikusan kiszínezte, a természetben nem létező *Apolló*-kat csinált. Ez év nyarán már voltunk összesen vagy hatan-heten, a kik lepkéket gyűjtöttünk; a legszebb gyűjtemény azonban csakhamar az enyém lett, mert ekkor öcsém is még nekem gyűjtött; BÖHM PÁL től is több hiányzó lepkét kaptam cserébe, vagy ajándékba.

EMIL utasítása szerint ekkor már gondosan átvizsgáltuk a kertek palánkjait, a siremlékeket és keresztteket, a fák törzseit s lassankint előkerültek: a nagy „Nachtfonág“ (*Nachtpfauenauge*, *Saturnia pyri*), melynek bábját egy kert palánkján találtam, a „Kupferglock“ (*Gastropacha quercifolia*), mely egy utcai lámpára röpült, az „Ordensband“-ok (*Catocala*), melyek a házak falain voltak találhatóak, a különféle „Schwärmer“-ek (*Sphingus*), majd az „Eulen“-ek (*Noctuae*) több faja, a „Spanner“-ek (*Geometrae*) számos példánya, a „Bär“-ek (*Euprepia*) közül is egynéhány faj s az igen szép „Oleanderschwärmer“ (*Deilephila Nerii*) is, melyből BÖHM PÁL talált több hernyót a kispiacon levő czukrászda *Oleander*-fáin és közülök egyet nekem is adott, melyet sikerült fölnevelnem. Karácsonykor meglátogatott ben-

nünket Bécsben élő bátyánk, ki a lepkék iránt való lelkesedésemet látva, újévre egy egész csomó szép lepkét küldött nekem ajándékba, melyek nagyjából hiányzottak s emiatt gyűjteményemet nagyon emelték.

1856-ban ismét több iskolatársam csatlakozott hozzánk s tavasz kezdetén s a nyáron már nem egy fiút lehetett látni lepkéket gyűjteni.

Egyik kirándulásunk alkalmával a Rhédey-kertben egy szép, aranyos futóbogarat, *Calosoma sycophantá*-t fogtam, melyet ugyanakkor egy *Carabus violaceus* és egy *Purpuricenus Koehleri* követett; ez utóbbit öcsém találta. Hogy ilyen szép, fényes, tarka bogarak is vannak, ekkor még nem tudtam s mivel később egyik iskolatársamtól egy *Rosalia alpina*-t is kaptam, melyet ő a múlt évben Felső-Magyarországról hozott magával: elhatároztam, hogy ezentúl lepkéken kívül bogarakat is gyűjtök.

Mivel azonban a vastag tükre a kisebb lepkéket és bogarakat nem lehetett felszúrni, írtam a bécsi bátyámnak, küldene nekem néhány száz darab olyan vékony és hosszú tűt, mint a milyenekre a Bécsből küldött lepkék felszúrva vannak. Kérésemet csakhamar teljesítette s én ezer darab különféle vastagságú rovartűt kaptam, melyeknek minden egyes csomagján a következő felírás volt olvasható: „Nadlermeister KARL DEXTER in Karlsbad“. Ezentúl aztán csak ezeket a tűket használtam s belőlök barátaimnak is adtam, EMIL-nek is, 10—15 darabot olyan lepkékért vagy szép bogarakért, melyek nekem még hiányzottak. Ezt könnyen tehettem, mert már tudtam a forrást, a honnan rovartűket hozathattam. Mellesleg megjegyzem itt, hogy midőn 1870-ben a Múzeumhoz kerültem, akkor itt még Németországból való s Pesten vásárolt puha, hajlékony rovartűk voltak használatban, a melyek a XANTUS JÁNOS kelet-ázsiai expedíciójából érkezett, ezekre menő keménytestű s nagy bogarak feltűzésére egyáltalán nem voltak alkalmasak. Mondottam tehát főnökömnek, FRIVALDSZKY JÁNOS-nak, hogy a pesti német tűk helyett hozassunk ilyeneket Karlsbadból. De kitől? — kérdezte. Én tudom a címet, mondám s ha megengedi, irok is érettek. Ez a története a Múzeumnál most már használatban levő karlsbadi rovartűknek. Fekete rovartűket, tudtommal, akkor még nem gyártottak, hanem csak fehéreket s az Ideál-tűk még nem voltak ismeretesek.

Ez év folyamán gyűjteményeim már erősen megnövekedtek s áldott lelkületű özvegy édes anyám, hogy e szerinte is nemes szenvedélyemet ápolja, karácsonyi ajándékkul meghozatta nekem BERGE „Schmetterlingsbuch“-ját, melyet NEUHAUSS már Eperjesről ismert, de a mely nem volt meg neki.

Meglehetősen nagy gyűjteménnyel, bogarakkal és szép könyvvel könnyen lehettem aztán társaim vezére, tanítója.

Az 1857-ik év tavaszán és nyarán a rovarok gyűjtése hirtelen olyan terjedelmet vett, hogy a szünidői esütörtöki napok némely délutánján nem egyszer 60—70 iskolásfiút is lehetett látni a körösmenti nagyterjedelmű füzesben lepkéket és bogarakat gyűjteni, kik a talált zsákmány egyrészét jobbára hozzám hozták, hogy azokat határozzam meg. A latin lepkeneveket azonban semmiképen sem akarták megtanulni, hanem csak a német elnevezéseket. Így a már említett neveken kívül: a nagy „Weinschwärmer“ (*Deilephila Elpenor*), „Pappel- és Lindenschwärmer“ (*Smerinthus Populi et Tiliae*), „Wolfsmilchschwärmer“ (*Deilephila Euphorbiae*), „Abendsfonág“ (Abendpfauenauge (*Smerinthus ocellatus*), „Taubenschwanz“ (*Macroglossa stellatarum*) stb. elnevezések járták. De nem is csoda! Hiszen a lepkéknek magyar nevük ekkor még egyáltalán nem volt s az abszolutizmus is, mely több tantárgyat német nyelven tanított velünk, ehhez sokban hozzájárult.

Megszaporodván ekként a lepke- és bogárgyűjtők száma, az iskolákban, a délutáni előadások előtt, valóságos börze fejlődött ki, javában folyt a cserebere, az ajánlat és vétel. A bogarak kevésbé voltak keresettek s csak a *Carabus*-ok, a szarvasbogár, a nagyobb Buprestidák és Cerambycidák keltek el, alacsony áron, 10—20 krajczárért darabonkint; ellenben némely lepkének igen magas ára volt, főleg a Schwärmereknek, egy nagy Weinschwärmer 1 frt 20, 1 frt 50 krajczáron, a kevésbé szép Wolfsmilch- és Lindenschwärmer 1 frton, egy nagy Nachtfonág (Nachtpfauenauge, *Saturnia Pyri*) 70—80 krajczáron kelt el; legdrágább volt az Abendsfonág (Abendpfauenauge, *Smerinthus ocellatus*), melyért szívesen megadtak két forintot is; de belőle csak nagyon kevés került a piacra, mert ez az állat Nagyvárad körül ritka; én hernyóját a fűzfákon ugyan többször találtam, de sohasem sikerült csak egyet is felnevelnem s azt életemben nem is fogtam. Volt egy olyan eset is, midőn EMIL barátom egy blaues Ordensband-ot (*Catocala Fraxini*) három forintot adott el; ez ugyanis Nagyváradon nagy ritkaság, én sem fogtam soha, de három forintot talán még sem ér meg! A legkevesebb becsülete volt a Schwärmerek között a Pappelschwärmer-nek (*Smerinthus Populi*), mely a Rhédey-kertbe vezető, most már kiirtott rezgőnyárfák törzsein néha nagyobb számmal is volt található. Ezért alig adtak többet 10—20 krajczárnál.

Egy napon LENGYEL KÁROLY nevű iskolatársam és jóbarátom, ügyes lepkegyűjtő, később nagyszalontai járásbíró, egy nagy Wein- és egy Wolfsmilchschwärmer-t hozott fel az iskolába eladás végett. Vevőre mindjárt talált s az elsőt 1 frt 50 krért, az utóbbit 1 frton adta el. Másnap már két Weinschwärmer-t, egy nagyot és egy kicsinyt (*Deilephila porcellus*) árulgatott. Ezeket is eladta, az elsőt 1 frt

20 krért, a kicsit 60 krért. Ekkor kérdeztem tőle, hogy maradt-e neked is ezekből gyűjteményed számára? Mire ő azt felelte, hogy igen; még mind a kettőből van két-két darab odahaza. Erre én egy kicsit megezirógattam s kértem, mondd meg nekem őszintén, hol fogtad ez állatokat? Mire ő azt felelte, hogy szürkületkor odahaza, a kertjökben. Én e kijelentésének nem igen hittem, mert házuknál többször megfordúlva, tudtam, hogy nagyon is kis kertjök van, alig néhány tő virággal. Gondoltam magamban, megállj, megtréfállak! Estefelé tehát elmentem hozzájuk, hálomat is magammal vivén. KÁROLY barátom azonban már ekkor nem volt otthon, lepkét fogni ment! Én ott maradtam és késő sötét estig vártam a Schwärmereket. De ezek csak késtek, nagyon késtek, nem akartak jönni. Megállj KÁROLY! hazudtál, megsaltál, bolonddá tettél!

Történt azonban, hogy édes anyám másnap délután kiküldött, hogy onlított elhalt kedves nővérem sirjára, a cselédleánynyal együtt, vigyek ki elültetés végett virágpalántákat. Mire ezeket elültettük s meglocsoltuk már esteledett, a mikor egyszerre csak körültem lepkezugást hallok. Oda figyelve, hát egy kis Weinschwärmer röpködött a sir közelében levő mezei zsályákon, a melyet, háló hiányában, a kezemmel hirtelen elkaptam. Az állat nagyon megsérült, használhatlanná lett, de fölkelte bennem a gyanút, hogy az én LENGYEL barátom a Weinschwärmer-eket aligha nem itt fogja, a temetőben, mert hisz innen csak alig pár száz lépésnyire lakik. Hallgattam. De másnap estefelé már hálóval mentem ki s úgy tetszett nekem, mintha a távolban LENGYEL-t láttam volna, a ki előlem menekül és a sirok között bujkál. Alig néhány percz múlva ekkor a mezei zsályáról egy szép nagy Weinschwärmert, majd ismét egy másikat fogtam, a harmadik pedig egy Wolfsmilchwärmer volt. Ahá! — mondtam magamban, LENGYEL barátom! tudom a titkodat! De nem csináltam neki konkurrencziát, mert a fogott állatok nekem is kellettek.

Másnap ismét kimentem a temetőbe, de ezúttal csak egy kis Weinschwärmert fogtam. EMIL barátom s többi lépkészársaim azonban valahonnan meglestek s egyszer csak azt vettem észre, hogy tizen is vannak körültem. A sírásó, a még ma is élő MIHÁLY gazda engem nem bántott, mert jól ismert s titokban magam is akkor már szivarozván, mindig adtam neki egy-egy szivart, de a körültem levő sok fiút látva, kik letaposták a plébános tulajdonát tevő füvet, bizony mindnyájunkat kikergetett a temetőből. Volt is futás! A temető árkan túl azonban a város kaszállója volt, telve mezei zsályával, ahol annyi Wein- és Wolfsmilchschwärmer röpködött, hogy csaknem minden fiúnak jutott belőle egy vagy kettő. Ily módon aztán a fennebbi Schwärmerek bőrzeára nagyon lehanyatlott, még tíz

krajczárt is alig adtak darabjáért — s az én LENGYEL barátom zsebe is ezentúl sokszor üres maradt.

Lepkekönyvem utasítása szerint most főleg a hernyók és bábok fölkeresésére adtam magamat, hogy éjjeli lepkéket nevelhessek, melyek még mindig aránylag kevés számmal voltak meg gyűjteményemben, míg a nappali lepkék s a Geometrák Nagyvárad körül előforduló fajainak nagyobb része képviselve volt. Ily módon aztán több érdekes fajt sikerült hernyóból felnevelnem, mint milyenek voltak a *Melitaea Maturna*, *Deilephila livornica* és *Nerii*, *Agrotis crassa*, *Catephia alchymista*, *Amphipyra cimmamomea* s főleg az *Acronycta Abni*, mely Magyarországból még nem volt a Múzeum gyűjteményében; azért ezt több mással s ritka bogarakkal együtt feljövetelemkor a Múzeumnak ajándékoztam. A kisebb bogárfajokra is nagyobb figyelmet fordítottam s több igen ritka és keresett fajnak jutottam birtokába, mint milyenek voltak: *Carabus Hampei* és *Rothii*, *Eurythyreu carnioica*, *Cleonus roridus* és *coenobita*, *Larinus crinitus*, *Otiorhynchus Zebra*, de főleg az *Elythronon bispinus* stb., melyek nagyrészen ma színtén a Múzeum tulajdonai.

Karácsonykor ismét ez a kellemes meglepetés ért, hogy édes anyám megvette nekem CALVER „Käferbuch“-ját, melynek segítségével aztán a tél folyamán bogaraim egyrészét meghatározhattam, latin neveiket megtanulhattam.

Ez évben még az a felemlítendő esemény történt, hogy a gimnáziumi tanulók egy része, kik a rovarok iránt kevésbé érdeklődtek, társulatot alapítottak s a növények gyűjtését tüzték ki maguknak célul. Ezek vezérei voltak az egykori híres államférfiú SZILÁGYI DEZSŐ öccse, SZILÁGYI ETELE, később a kolozsvári egyetemen a természet tanára és CSERNYECZKY GYULA, később budapesti ügyvéd. E társaságba tartozott a nagyváradai születésű s még élő jeles író: KAZÁR EMIL is, és részben az én öcsém, mivel ezek az ő iskolatársai voltak.

Nekem tehát most már nemcsak szép lepke-, hanem bogárkönyvem is volt s az általam ismert ilynemű állatok latin nevét is már jól tudván, nemcsak az ifjúság, hanem tanáraim előtt is e téren meglehetősen tekintélyem lett, midőn elkövetkezett az

1858-ik év, az elválás éve. Én ekkor már a hatodik osztályba jártam s EMIL barátom a harmadikba. Én életem 17-ik évében voltam, EMIL a 15-ikben. Az ifjúság részéről és részünkről is a rovarok gyűjtése tovább folyt, a műkedvelők száma szaporodott, a börze is megvolt, habár már nem olyan mértékben, mint az előbbi évben, mert a lepkékért kevesebb, de még mindig eléggé szép összeget adtak. Az én rovarászati tekintélyem ekkor már oly nagy volt, hogy az iskolában, midőn a rovarokhoz értünk, természetrajzi tanárom,

MISKOVICS ATHANÁZ, egyenesen engem kért fel, magyaráznám meg tanulóársaimnak, miféle állatok azok a rovarok, hogy élnek, részben miféle fajaik vannak, hogy kell azokat gyűjteni stb. És én ezeket több órán át legjobb tudásom szerint nekik elő is adtam s előadásomat a gyűjteményemből vett példányokkal és könyveimmel tettem érthetőbbé. Jutalmam ezért tanárom részéről az volt, hogy a természetrajzból én lettem egyedül kitűnő.

Az iskolai év vége felé közeledett, már július végén voltunk, midőn a prémontrei rend, növendékeket akarván felvenni, augusztus 2.-ára concursust hirdetett. A természettudományok művelését óhajtván életezélul, legcélszerűbbnek véltem, ha evégből a tanári pályára lépek. A felvételnél tehát jelentkeztem s a szabadon választott előadás megtartása után más két társammal együtt fel is vettek. Ily módon tehát a jászóvári prémontrei kanonokrend növendéke lettem.

Intett EMIL barátomtól is az elválás órája. Ő is a következő évben a bécsujhelyi katonai Akadémiába lépett be növendéknek. A jó barátság ekkor közöttünk nagyon hosszú időre megszűnt, mert szabályaink értelmében csak a szülőkkel s nem egyszersmind barátainkkal is levelezhattunk. Sokáig, nagyon sokáig nem is hallottam felőle semmit s talán ő sem felőlem? Később annyit tudtam meg róla, hogy egészen a főhadnagyságig felvitte, midőn valami ok miatt, talán adósság csinálása okából, biztosan nem tudom s e kényes kérdést nem is feszegethettem, el kellett hagynia a katonai pályát. A bosnyák hadjárat idején, őrmesternek a katonasághoz ismét visszament, ahonnan 1893-ban előbb Ungvárra s onnan Nagyváradra irnoknak nevezték ki a járásbirósághoz. Ilyen állásban találtam őtet 1895-ben, tehát 37 év után, midőn már viszontlátni óhajtottam s evégből is az említett év nyarán, augusztus havában Nagyváradra utaztam. A viszontlátás természetesen nagyon szívélyes volt s mi vagy öt napot ezután egymás körében töltöttünk, visszaemlékezve a gyermekkori kedves multakra s meglátogatva az egykori jobb gyűjtőhelyeket. De EMIL barátomat többé már nem láthattam, mert 1901 április hó 21-én, 57 éves korában tüdőgyulladásban elhunyt. Végső óráiban — mint neje nekem írta — nagyon fájlalta, hogy „ágyban párnák közt“ kell meghalnia s nem a csatamezőn, miként egykor ősei. Kétszer is nőszült, polgári családból származó nőket vevén el s nevének nem maradt örököse. Magas társadalmi állásához képest szegény ember volt, egyszerű háztartással, két szobás tiszta, csinos lakással megelégedve, rendezett anyagi körülmények között boldog családi életet élt. Előzékeny, kedves modorú, nem magas termetű, nálamnál testesebb, csinos, művelt s miként szülői is, kiknek egyetlen gyermeke volt, inkább magának élő, szőke férfiú vala,

költséges passziói nem voltak, öltözetében mindig kifogástalan, nevére kissé büszke és rátartós, nem sok emberrel és nem mindenki-vel barátkozott, szelíd és vidám lelkületű és hivatalában pontos és szorgalmas lévén, kis állása daczára is köztisztviselőben állott. A lepkekért még mindig lelkesedett, egy barátjával szabad napjaiban még gyűjtött, azok egy részét, miket nem ismert, hozzám küldötte fel s azokból, amiket kívántam, a Múzeumnak szívesen átengedte; nagyobb gyűjteménye azonban ekkor nem volt s halála után fiatal özvegye lepkéinek rámás képet csináltatva, azokat magának emlékül megtartotta. Katonaesaládból származott s rokonai mind magas állású tisztek voltak a hadseregben, ilyen volt előbb atyja is. Mint tanuló, a grófi czimet nem használta (de nekem elárulta) s azt csak akkor vette fel ismét, midőn már tiszt lett és aztán mindvégig megtartotta. Most a nagyvárad olaszii sirkertben nyugszik, kedves lepkéiről álmodik s midőn 1905-ben szépen ápolt sirját meglátogattam s arra baráti szeretetem és elismerésem szerény koszorúját tettem, azoknak a lepkéknek dédunokáit láttam sirja virágait megcsókolni, melyek őseik testvéreinek egykoron, csupán az irántuk való szeretetből, velem együtt kénytelen gyilkosa volt! — tény, hogy sirján ekkor három lepkét találtam: egy *Zygaenát*, egy *Lycaenát* és egy *Pontiát*.¹

Lassankint közeledett az idő, a mikor Jászóvárra berukkolnom kellett. Augusztus hó vége előtt azonban egyik közeli rokonomnak Pesten lévén dolga, magával vitt, hogy a fővárost láthassam. A „Fehér Hajóhoz“ czimzett szállodában vettünk lakást, mely akkor még a mai Bécsi-utcza helyén állott s átjáró nagy ház volt, mely az utczáat egészen elzárta és a melyet csak a hetvenes évek elején sajátítottak ki, megnyitván helyén a mai utczáat. Ő dolgai után látott, én pedig a Múzeumot kerestem fel, melyet bizony nagyon szegényesnek találtam, mert az állattári részben csak kevés, rosszul tömött emlős, néhány száz madár, mintegy 5–6 fiókkal kirakott különféle rovar, már több csiga, néhány koráll s 60–80 borszeszes tárgy volt, ezek is jobbára asztalokra és zöldre festett ládákra voltak kirakva, kivéven néhány primitív és nem is egyforma szekrényt. Megvallom őszintén, nekem a Múzeumról más fogalmam volt s megkoczkáztattam magamban azt a szerény megjegyzést, hiszen ennél nekem több lepkém és bogaram van!

Annak illusztrálására, hogy mennyire rajongtam a rovarokért, elmesélem azt a furcsa esetet, mely itt Pesten akkor velem történt. Rokonomnak dolga lévén, egy vasárnap reggel, azt mondotta nekem,

¹ Bővebben lásd: Gróf Neuhauss Emil. Irta MOCSÁRY SÁNDOR. (Rovartani Lapok. VIII. köt. 1901, pag. 93–95).

hogy ma csak az indulóháznál, az akkori osztrák államvasúti, most nyugoti pályaudvarnál, este félnyolcz után találkozhatunk és a nyolcz órai személyvonattal már haza utazunk. Itt van neked két forint ebédre és vacsorára. Én a szálloda előtt fekvő Szervitátérre menvén, még mindig a Károlykaszárnya óriás épületét bámulgattam, midőn tovább menve azt vettem észre, hogy a szerviták kőfallal bekerített kertjének közepén, hol ma a SKALNICZKY építette postapalota áll, a falba vert szögekre aggatott kalitkákban mindenféle énekes madarat, galambot, nyulakat árulnak, ezzel szemben pedig egy kis bolt van, a kiakasztott táblán egy nagy festett s nyírott pudli-kutyával és a következő, ékes német nyelven írott felirással: „Hier kann man Hunde scheren und waschen lassen“ s alatta magyarul „itt kutyákat nyírnak és mosnak.“ De volt egy kis kirakata is, a melyben kanári s másféle madarak, egy kitömött kis majom, aranyhalak, egy nagy katulyában lepkék, egy másikban bogarak voltak. Ohó! ide bemegyünk, mondám! A tulajdonos egy budai sváb, elő is adta összes lepkéit és bogarait. Nem hittem volna, hogy annyi sok és érdekes állata van. A bogarakra ezuttal nem reflektálva, csakhamar kiválasztottam a nekem tetsző lepkéket, árukat s latin neveiket egyenkint felirtuk s ekkor alkudozni kezdtem. Ő csak húsz százalékot volt hajlandó engedni, mert mint mondá, a lepkék egy budai gyűjtőé s ő maga is csak ötven százalékot kapván az eladott és szigoruan megszabott árakból, többet nem engedhet, neki is élnie s boltbért fizetnie kell. Végre huszonöt százalékban megegyeztünk. Összeadván az egészet kiszűlt, hogy alig van annyi pénzem, hogy azt kifizethessem s ha ezt teszem, összesen csak hét krajczárom marad, pedig a kapott két forinton kívül nekem is volt még pár forintom. A szép és ritka lepkék fejemet egészen megzavarták s nem jutott eszembe, hogy a meglevő pénzből ebédelni és vacsorálni is kellene. A lepkék tényleg budai származásúak s alkalmasint a KIHDERMANN-családtól valók voltak. Nagyon jól emlékszem, hogy egy *Smerinthus quercus*-t 80 krajczárban, egy *Stauropus fagi*-t 1 forintban, egy *Arctia Hebé*-t 60, egy *purpuratá*-t 50, egy *Ocnogyna parasitá*-t 40 krajczárban számított, a mi elég magas volt az akkori viszonyokhoz képest. A lepkéket diadallal vittem a szállodába, midőn hallom, hogy harangoznak, ebédelni kellene menni s csak ekkor jut eszembe, hogy hát voltaképen miből, hisz csak hét krajczárom van! Sebaj, mondám, egy nap alatt nem hal meg éhen az ember! Elmentem a Dunapartra, a hová mint észrevettem, több olyan szegény ördög is ment levegőt ebédelni, a szép Dunát nézni, esetleg egy pohár dunavizet inni, mint a milyen ekkor én voltam s a kiknek talán még 7 krajczár sem volt a zsebökben. Ezzel vigasztalva magamat, odaléptem egy kofasátorhoz, a hol zsemlyéket is árultak s vettem két nagy vizeszsemlyét

négy krajczáron. Azt jóízűen megettem és csak az én újabb szép lepkémre gondolva, a Dunát s a hajókat nézve, addig csavarogtam, mig nem közeledett a 7 óra. Jó lesz, gondolám, a vasút felé igyekezni! A szállodában kis csomagomat összepakolva, megindultam; de előbb talán valamit enni is kellene, mert Nagyváradig hosszú az út és csak reggel leszünk otthon. Nem sokáig tünődtem, bementem az első pékboltba s most már a megmaradt három krajczáron nem zsemlyét, hanem kenyeret vettem és azt még az úton elfogyasztottam. Rokonom a vasútnál már várt reám s alig hogy beszálltunk és a vonat elindult, én a sok kóborlástól fáradtan csakhamar elaludtam. Éjjel már jól elmúlt, midőn felébredtem s úgy éreztem, hogy én borzasztóan éhes és még inkább szomjas vagyok, fejem, gyomrom fáj az éjségtől. Rokonomnak, hogy szép lepkéket vettem elmondottam ugyan, minek ő is nagyon örült, de elhallgattam azt, hogy e miatt csak zsemlyét ebédeltem, kenyeret vacsoráltam, vizet sem ittam s hogy most már egy árva krajczárom sincsen. Püspökladányba megérkezve kiszálltunk, rokonom a perronon egy nagyvárad-i ismerőssel beszélgetett, én meg bementem az étterembe, hol egy asztalon egy üveg ivóvizet találtam s abból három pohárral egymásután megittam, gondolva, hogy e sok vízzel talán csillapíthatom az éhségemet; a körülöttem ülő publikum csak nézett, nem értette a dolgot s talán azt is gondolhatta, ez a fiú tisztán megbolondult, nem evett semmit és három nagy pohár vizet iszik egymásután. A szememet persze Nagyváradig többé be sem húnytam s alig vártam, hogy odahaza legyek. Végre ez is elérkezett. Hat óra után otthon voltam már s első dolgom volt az éléskamrába menni és föl kutatni, hol találunk valami harapnivalót? Édes anyám kérdé, mit keresel, fiam? Enni valót, mondtam, mert nagyon éhes vagyok — s elmeséltem neki e furcsa históriát.

Augusztus hó utolsó napján az igazgató értesített, hogy a szekerek Jászórról megérkeztek és szeptember 2-án reggel öt órakor már el kell indulnunk, hogy idejekorán Jászóvárot lehessünk. Még reggeli félöt sem volt, midőn két nagy ehós tótszekér, három-három erős lóval állott meg házunk előtt, mert a concursuson Nagyváradról hatot vettek fel s hogy így nekünk és csomagjainknak is elegendő hely legyen. Kettő azonban, köztük a már említett LENGYEL KÁROLY is, meggondolván a dolgot visszalépett; így tehát csak hárman indultunk el a két szekérrel, mert a már érettségit tett KÁROLY GYÖRGY HUGÓ DR., később több mint 25 éven át a budapesti felsőbb leányiskola, TRÉFORT által legelsőnek kinevezett kitünő tanára, a rendnek a gyöngye, s három év előtt bekövetkezett haláláig kebelbeli barátom, debreceni lakos lévén, csak itt csatlakozott hozzánk. A harmadik nap késő délutánján értük el Jászt, hol

már várt reánk még 17 társunk, kiket a felvidékről: Kassáról, Rozsnyóról, Eperjesről, Késmárkról stb. vettek fel s a kiket, hogy ruháik mielőbb elkészüljenek, már szeptember elsejére behívtak. Szekerekkel mentünk, mert akkor még az arra vivő vasút építés alatt állott.

Szeptember 8-án, Kisasszony napján, aztán mindnyájunkat, összesen 21-et egyszerre felöltöztettek a rend szép fehér ruháiba. Négy régibb növendéket is találván ott, most már összesen 25-en voltunk. Egy társunk azonban a régiek közül tüdővészben csakhamar elhúnyt. A megmaradt 24-ből csak 13 lett a rend felesküdt tagja s ezek közül ma már, 54 év után, egy sem él; valamint a 42 iskolatársam közül is csak hárman vagyunk még életben, ki tudja meddig? Egy ügyvéd, egy nyugalmazott törvényszéki elnök, mindkettő Nagyváradon s én.

A kolostorok és zárdák réme: a tüdővész, két év után ujabban elragadott egy társunkat és egy fiatal, 25 éves tanárunkat, két más társunkat pedig a harmadik évben kilépni kényszerített, kik közül az egyikre nézve ez a lépés már késő vala.

Felöltöztetésünk után már másnap a magister, vagyis újonczmester, a kitünő nevelő: VIRASZTÓ GELLÉRT tanítása mellett ismét elővettük elülről a latin nyelvet. Október hó 1-én aztán megkezdődött a voltaképeni tanulás. A rend főpapja, az apát, vagyis a praelatus, a rend legjobb tanárait rendelte be Jászóra tanításunkra, mert két 7-ik osztályún kívül nekünk, a 6-ikból felvett tízünknek, előbb a 7-ik s majd a 8-ik osztályt is el kellett végeznünk s ez osztályokról előbb vizsgát tenni, mielőtt érettségire bocsjátottak volna, a mely vizsgákat Rozsnyón, szintén prémontrei tanárok alatt, 1860 július havában le is tettük. Még ekkor erős németvilág lévén, németül tanultuk a görög s német nyelvet, a természet- és mennyiségtant, latinul a latin nyelvet, a hit- és bölcészettant és magyarul csupán a magyar nyelvet és a történelmet. Tanáraink szigorúan fogtak bennünket, sok volt a tanulnivalónk, mert az iskolákban a német nyelv miatt több tantárgyból bizony keveset tudtunk.

A megelőző vizsgákat és az érettségit mindnyájan meg lehetőszen jól tettük le s csak a latin hittannal ért bennünket majdnem esúfos kudarcz. A mely tételeket két év alatt ebből latinul tanultunk, azokat a magisterünk a kérdező tanárnak kiíratta ugyan, de elfelejtette a kéziratot is, melyet írunk kellett, hozzácsatolni; s mivel az érettségi vizsga órája egészen váratlanul ért bennünket akkor, midőn már egy héti Rozsnyón, a Ferenczrendieknél megszállva, levegőn még nem voltunk, a várost sem láttuk és éppen az én kérésemre a minket kísérő kitünő tanárunk, a későbbi praelátus: BENEDEK FERENCZ megengedte, hogy kísétálhassunk és már indulni készültünk,

midőn jött az igazgató inasa azzal a hírrel, hogy délben megérkezvén a prodirector, a tisztelendő uraknak tessék érettségire jönni. A hittan kéziratát egyikünk sem vitte el magával s így a kérdező tanár nem tudta, de nem is tudhatta, hogy a feladott kérdésekre mit s hogyan kelljen felelnünk, megakadt társaimat útbaigazítani, esetleg a kérdésre a feleletet elkezdni képes nem vala, jött a felsülés, illetőleg belesülés, kivétel nélkül mind a hét társam részéről. Én a tanított hittant jól tudtam, de ennek daczára is, azalatt az említett hét alatt, sokszor késő éjszakáig is, azt többször átolvastam, mert magisterünknek, ma sem tudom mi okból, nem voltam kegyeltje, ha csak elhúnyt fiatal tanárunknak ama vádja miatt nem, hogy az ő tantárgyait s főleg a fizikát elhanyagolom. Németül nem tudván, csak érthetetlen mondatokat componálok, a derdiedast összepofozom, engem mint alföldit, egyenlő mértékkel mérvén azokkal, kik a német nyelvet már otthonról beszélték; mondom, magisterünknek emez ellenszenve irányomban előttem érthetetlen lévén, daczára annak, hogy éppen a hittanból, az ő tantárgyából, én voltam legjobb tanítványa; minden igyekezetemet oda fordítottam, hogy valahogy a hittanból rosszul ne feleljek. Ekként az egész tanult hittan, mint mondani szokás, kis ujjamban lévén, a feladott, legalább is 8—10 kérdésre, csaknem háromnegyed órán át megakadás nélkül pompásan feleltem, mire a két kanonokkal jelenlevő rozsnyói püspök — kik voltaképpen az ő papnövédekeit jöttek meghallgatni, de az elsőbbséget most csupán a hittanból megtartott vizsgán nekünk, mint vendégeknek engedte át — az igazgatóhoz fordulva, fülem hallatára, azt a megjegyzést tette, „ebből a fiatal emberből kitünő theologiai tanár lenne“ és feleletemért megdicsért.

Negyednapra mind a nyolczan mint érettek tértünk vissza Jászóra. Magisterünk az ablakból már látta jövetelünket s midőn később hozzá bementünk, imazsámolya mellett térdepelve találtuk, élénk jött és a mikor legöregebb társam jelentette neki, hogy az érettségit letettük, ő, általam soha el nem felejthető e szavakkal válaszolt: „proh dolor! pudorem tulerunt ad canos capillos meos“ azaz „fájdalom! szégyent hoztak az én ősz fejemre. Tudok mindent, én Önöket lelkiismeretesen tanítottam s ezt a szégyent nem tudnám elviselni soha, ha nem volt volna közöttük valaki, ki az én becsületesemet megmentette, mert, ha egy tudott felelni, tudhatott volna a többi is.“ Ezzel hozzám lépett, megölelt és homlokon csókolt. Nemsokára jött a szelid lelkületű praelátus: RÉPÁSSY JÓZSEF is, társaimnak nem tett szemrehányást, hanem elégedetlenségének és neheztelésének oly módon adott kifejezést, hogy egyenesen csak az én asztalomhoz lépve, kezet adott és csak ennyit mondott: „köszönöm neked, hogy az intézet becsületét megmentetted“ s ezzel újra kezet fogva távozott,

anélkül, hogy többi társamnak is köszönt vagy velök csak egy szót is váltott volna. Érthető ezek után, hogy most már én nemesak a praelátusnak és tanárainknak, hanem a magisterünknek is kedvence lettem, a minék mindnyájan számos jelét adták. Nem is lehetett reám panaszkodni, mert a kilépésem után küldött, latin nyelven kiállított hivatalos bizonyítvány szavai szerint: „tanulmányait jó sikerrel végezte, magát mindenütt példásan viselte és önkényt, betegsége miatt ment vissza a világi életbe.“

A most elmondottakra nézve, bátran megjegyezhetnék, hogy ez unalmas, hosszú dolgokat egészen elhagyhattam volna; én azonban szükségesnek véltem ezeket több okból és főleg azért elmondani, mert a rozsnói püspök ama dicséretében rejlik főleg az én kilépésem oka. Egyik nagy tudományú és kitünő hittani tanárunk ugyanis, a rendnek egyik disze és büszkesége — már öreg levén s gyakran betegeskedvén — elhatározták, hogy utódjául belőlem csakugyan theologiai tanárt neveltetnek, a 4-ik évre Bécsbe a Pázmáneumba vagy Innsbruckba küldenek, a honnan aztán már mint a hittudományok tudora térek vissza Jászóra tanárnak. Ezt nekem magisterünk, kivel sőtáinkon mindig együtt mentem, az első hittudományi év után el is árulta, azt híván, hogy nekem ezzel is kedveskedhetik. Engem azonban e nyilatkozata nagyon lehangolt, mondhatnám, elkeserített, mert hisz én nem a hittudományoknak, hanem a természetrajznak óhajtottam tanára lenni s életemet nem a rideg éjhajlatú, egészségemnek nem kedvező, télen nagyon hideg Jászón, hanem inkább szülővárosomban, Nagyváradon kívántam leélni, mit akkor neki szerényen meg is jegyeztem.

Nagyváradról való eljövetelemkor gyűjteményem gondozását és gyarapítását öcsémre bizván, magammal vittem lepke- s bogárkönyvet is, gondolván, hogy Jászón majd nagyban foghatok rovarászni és gyűjteményemet olyan fajokkal is gyarapíthatni, melyek Nagyvárad körül nem élnek. Ebbeli reményemben azonban nagyon csalódtam, mert biz ott arra sem alkalmam, sem időm nem volt. Ekként a három év alatt nem is szerezhettem többet néhány éjjeli lepkénél s az erdei utakon néha talált *Carabus*-oknál.

Egy érdekes nappali nagy lepkét azonban mégis fogtam, furesa körülmények között. Egy júliusi délután sőtánkról tértünk haza, midőn a rendház előtt a praelátussal találkoztunk, ki szóba állt velünk s éppen velem beszélgetett, édes anyám és öcsém hogylétéről kérdezősködött, kiket már ismert, mert ők ez év tavaszán engem meglátogatva, néhány napig praelátusunk vendégei voltak. Ez a nagy lepke, mondhatnám, olyan tolakodóan viselte magát, mintha csak azt akarta volna mondani „fogj meg engemet gyűjteményed számára“, minduntalan körülfelé röpködött és csaknem a ruhámra szállt, mi-

dön egyszeresak, úgyszólván a praelátus óra előtt, olyan szerencsésen kaptam el kezemmel, hogy csak alulról s kissé sérült meg. Apátunk megdicsérte ügyességemet és kérdé: „miféle lepke az és használhatod-e gyűjteményed számára? Mert jól tudta, hogy nekem már milyen nagy gyűjteményem van odahaza. Igen, mondtam, jól használhatom, mert ezt a fajt természetben még nem láttam, nincsen meg nekem, Nagyvárad körül s az Alföldön nem is él, hanem inkább csak a Felvidéken, de könyvem után ismerem s tudom, hogy a neve: *Limenitis populi*.

Látrán azt, hogy itt bizony még most, míg felesküdvé nem leszek s akkor mehetek majd az erdőbe, mikor akarok, csak nagyon kevés rovarot gyűjthetek, azt gondoltam, hogy inkább a botánikára adom magamat és növényeket fogok gyűjteni, melyben nekem társaim is bizonyára segédkezni fognak, könnyebben mint a rovarok gyűjtésében, mert hiszen egykor a növénytant is fogom tanítani és jó lesz, ha ekkorra már a virágokat legalább kissé ismerni fogom. A harmadik év tavaszán tehát, midőn már a hittudományokat tanul-tam, meghozattam FAZEKAS ÉS DIÓSZEGI „Magyar Fűvészkönyv“-ét s szabad óráimban hozzáfogtam a gyűjtöttek meghatározásához s abba csakhamar meglehetősen belejöttem.

Befejezván az első theologiai évet, három év után, augusztus elsejétől számítva egy havi szabadságot kaptam s BARLANGHY VINCE ADORJÁN nal, később a rend e nagyeszű és nagymíveltségű kiváló tagjával, ki szintén nagyváradi születésű volt s egy évvel később, de érettséggel lépven be, a második theologiai tanfolyamot végezte, a már kész vasúton haza utaztunk s a bevett szokás szerint pár nap múlva Nagyvárad püspökénél, a jótékonysága miatt örökemlékű SZANISZLÓ FERENCZ-nél, ki BARLANGHY-nak bérmaatyja volt, tiszteleg-tünk. A püspök nagyon szívesen fogadott bennünket és ebédre is ott tartott. Ebéd után dohányzó szobájában csak előttünk ezt a nyilatkozatot tette: „miért nem jöttetek hozzám, én is felvettelek volna benneteket s ha kedvetek tartja, csak kopogtassatok, akár éjjel is, hálószobám ajtaján“. Én odahaza édes anyámnak természetesen elmondottam, hogy a püspök úr milyen jól fogadott bennün- ket és előttünk miként nyilatkozott. Ezt hallotta egyik nálunk levő sok gyermekes sógorom is s ezt mondotta nekem: „de látod, SÁNDOR, miért is lettél te barát, mikor egykoron itt kanonok s talán püspök is és az én szegény gyermekeimnek jóltevője lehetnél“. Én termé- zetesen nem hallgattam reá, de szavait el nem felejttem.

Mielőtt haza utaztunk volna, talán úgy egy hónappal előbb, Jászón egy furcsa eset történt, melyet lehetetlen, hogy el ne mesél- jek. A még ekkor mindig csak Ausztria és ismét csak Ausztria, legszebb tartományainak egyikét, a lombárd-velencei királyságot

elveszítvén, hazánk borús ege is a hosszú absolutizmus után derülni kezdett. Budapesten nemcsak a férfiak jártak magyar ruhában, zsinóros atillában, hanem a nők is magyar pártában, zsinoros mentében. Mi erről persze vajmi keveset, úgyszólván semmit sem tudtunk, mert nem volt ujságunk, ilyet olvasnunk sem volt szabad, idegenekkel nem érintkezhettünk, de egyik társunk valahonnan megtudta azt, hogy a kassai kispapok a fekete czilinder helyett magyaros kerek kalapokat kaptak, attól a FABRI püspöktől, kinek élete egykor, mint plébánosé, a magyarok ellen való izgatásai miatt, 1849-ben Nagyváradon csak egy hajszálon függött s a kirendelt katonaság a kispiacon már várta, hogy a vesztőhelyre vigye. Közülünk tehát valamelyik azt indítványozta, hogy a fehér és drága selyemszőrű czilinderekből csináljunk mi is magyar kalapokat. A szót tett követte s mikor egy napon sétálni mentünk, czilindereink már ugyancsak alacsonyok voltak, mert azokat egyszerűen a felére begyűrűtük és csináltunk belőlük magyar kalapokat. Midőn óvatosságból sétálni nem a városba, hanem az erdőbe mentünk, mindnyájunknak ilyen begyűrűt kalapja volt és csak a magisterünk fején díszelgett a a magastetjű cylinder. Rövidlátó lévén, a megrövidített kalapokat előbb észre sem vette, de egyszer felém fordulva — a ki ekkor is vele mentem — hirtelen elsápad, majd vérvörös lesz, mert igen erős testalkatú, vérmes ember volt. Ahá! gondolám, a kalapmanipulációt észrevette, lesz majd otthon haddelhadd! Alig is szólott hozzám ezután néhány szót. Haza érve, csakhamar bejött hozzánk és azt kérde: „hogy merték a rend tulajdonát képező ilyen drága kalapokat úgy összerontani?“ Mire én, mint kedvence léptem elő, mondván: „megtudtuk, hogy Magyarországon már magyar világ van s a kassai kispapok is a czilinder helyett magyaros kerek kalapokat kaptak“. „Jól van, jól! De az még sem járja, hogy önök tudtomon kívül azt tegyék, a mit akarnak“ s ezzel panaszra ment a praelátusunkhoz, kinek kebelbarátja volt. A szelíd lelkületű főpap azt felelte neki: „hadd a dolgot, hanem hozass hát Kassáról nekik is olyan kalapokat“. Pár napig büntetésül a magister bennünket nem vitt ki sétálni, de úgy vagy 5—6 nap mulva egyszer csak megjelent Kassáról két nagy ládával egy kalaposmester s mindenki kiválaszthatta magának a neki megfelelő kalapot, sőt maga a magister és tanáraink is. Az összetört fehér czilindereket aztán a kalapos vitte el, de hogy mit csinált velük, azt Clió, a történelem műzsája, tudtomra, fel nem jegyezte Ilyen magyaros kalapban mentem le Nagyváradra és az a bizonyos kis, most már nagy leány-rokonom arra egy hátul kissé lecsüngő széles pántlikát kötött.

Az az egy hónap bizony vajmi hamar eltelt és én annak is örültem, hogy kedves lepkéimet és bogaraimat viszontláthattam,

rendben találtam, mert bár öcsém azokat nem nagyon gyarapította, de lelkiismeretesen gondozta. Elmondotta aztán, hogy a mi távoztunkkal a rovarászat hanyatlásnak indult. BÖHM PÁL is Aradra költözött, a régi gárda tagjai már a legfelsőbb osztályokba járván, hűtlenek lettek s közülük csak ő maradván meg, botanizáló iskola-társaival inkább csak növényeket gyűjtött.

Az 1861-ik év tele Jászón szokatlanul hideg volt. Karácsony éjszakáján szolgálatban lévén, hosszabb ideig álltam a gyönyörű márványtemplom hideg kövezetén. Midőn reggel két óra körül aludni tértünk, csakhamar észrevettem, hogy alaposan meghültem, az ágyban, daczára a nagyon is befűtött hálószobának, felmelegedni nem bírok, majd később nagy forróság, erős láz vesz elő. Pár nap alatt az orvosi kezelés a lázat elmulasztotta ugyan, de én nemcsak a télen át, hanem még a következő egész évben is éreztem, hogy nem vagyok az, a ki voltam, egészségem nincsen rendben. Azt nem is hozta meg sem a tavasz, sem a nyár. A hideg idő hamar beköszöntött, szeptemberben már fűteni kellett. Október közepén, alig hogy a harmadik hittudományi évet megkezdettük, azt vettem észre, hogy a májam fölött hólyagos, vízzel teit kiütéseim vannak, a köhögés is kínoz. Elmondottam ezt kedves magisteremnek, a ki rögtön hívatta a rend derék, öreg orvosát: HUNYADY LÁSZLÓ-t; ez alaposan megvizsgálván engem, nyíltan kijelentette, hogy májbajomon kívül kezdődő tüdőbajom is van, a jobb tüdőm esúca beteg. Szépen vagyunk, gondolám, hát én is a fiatalon elhalt társaim sorsára jutok, ha itt maradok s itt kell majd élnem? Nem, elhagyom a rendet, ilyen fiatalon meghalni nem akarok! Otthon talán még meggyógyulok. Elhatároztam, irok édes anyámnak, hogy itt többé nem maradhatok, elvisz a tavasz, ha tehát szeretett fiát még látni akarja, egyezzek bele, hogy kiléphessek. A levelet már meg is írtam, de hogyan küldjem azt el, mikor minden levelünket nyíltan kell megmutatnunk a magisterünknek, a ki azt azután, ha jóvá hagyta, küldi csak el. Ily töprenkedések között aludtam, inkább virrasztottam át egy keserves éjszakát, midőn másnap reggel korán, alig félnyolczkor, még az előadások megkezdése előtt hivatott a prépost. Magisteremmel a praeláturába, azaz a pompás rendház balszárnyába átmenve, az ilyen nyájas szavakkal fogadott: „Kedves fiam! Orvosunk azt mondotta nekem, hogy te komoly beteg vagy. Én tehát egészséged helyreállítására adok neked csaknem egy egész évet, a jövő év szeptember közepéig. Vidd el magaddal tankönyveidet, most előbb pihenj, sokat légy a levegőn s ha majd tetemes javulást tapasztalsz, vedd elő azokat, hogy visszatérted után a harmadik évről a vizsgát letehesd; otthon mint az én vendégem menj ki a fürdőnkbe (a Félix-fürdő ugyanis a jászóvári prémontrei kauonokrend tulajdona) s használd

azt, míg májbajod meggyógyul, a mi orvosunk szerint két-három hét alatt bekövetkezik. Édes anyádat és öcsédet üdvözlöm! Isten áldása kísérjen utadon, jöjj vissza egészséggel! Az útra itt van neked a szükséges összeg.“ Ilyen, igazi atyához méltó kedves szavakkal búcsúzott el tőlem az áldott lelkületű főpap.

Tanáraitól, magistereimtől és társaimtól olyan sejtelemmel vettem érzékeny búcsút, mintha nem látnám őket többé soha. A rendelkezésemre álló kocsin Kassára s onnan Nagyváradra utaztam, vissza a szülői házba. Hazajöveletemen kedves anyám nem volt valami nagyon meglepetve, mert Szent István napján meglátogatott Kassán lakó bátyám, kinek panaszkoztam, hogy egészségem nem jó, ama nagy meghülés után nem tudok helyrejönni s alkalmasint az itteni éles levegő is árt nekem, a mit aztán ő anyánknak megírt. Hazaérkezve, prépostunk meghagyása szerint, másnap már kimentem a Félix-fürdőbe, hol ekkor még enyhe idők jártak, a bérlő részéről a legfigyelmesebb és leggondosabb ápolásban részesülvén, a fürdő áldott vizének külső és belső használata után, mintegy három hét múlva, már nyoma sem volt a hólyagos kiütéseknek, felfakadtak és elszáradtak, köhögésem is engedett. Úgy látszott tehát, mintha májam teljesen meggyógyult volna. De a mi, sajnos, csakugyan csak egyszerű látszat vala!

Újév utánig csendesesen pihentem, csak kedves rovaraimmal foglalkoztam, azok szépségében gyönyörködtem, ők levén ekkor az én legjobb barátaim, gyöngékedésemben vigasztalóim. De eszembe jutott az, hogy mégis legjobb lesz Jászóról mielőbb menekülni, a harmadik hittudományi évről a vizsgákat letenni; az ünnepek után tehát elővettem könyveimet, előbb a nagyon nehéz morális-t vagyis erkölcostant s utána a többieket. A tavasz beálltával sokat voltam a szabad levogón, néha ott is tanultam, a rovarokkal most nem sokat törődve; már meglehetősen előre haladtam, a vizsgákra csaknem készen voltam, midőn egy napon, július vége felé a praelátustól levelet kapok ezzel a pár rideg szóval: „Kedves fiam! Akarom, hogy augusztus elsején már Jászón légy“. Mi ez, mondám! Hisz a praelátus nekem szeptember közepéig adott szabadságot és most vissza hív, éppen a szünidőkre, midőn még nem vagyok meggyógyulva. Nem értem a dolgot! Édes anyám azt a tanácsot adta, menjek el az igazgatóhoz, az talán tudja, miért hívnak vissza. Szót fogadtam neki. Előbb azonban bementem egy kedves barátomhoz, volt társamhoz, ki akkor már tanár volt Nagyváradon. Megmutatván neki a praelátus levelét, így felelt: „Ez a dolog előre látható volt. Tegnapelőtt az ebédnél az igazgató latin nyelven elmondotta, hogy találkozott egyik sógoroddal, a kitől, midőn hogyléted felől kérdezősködött, ilyen választ kapott: „Nem beteg az, kérem, csak nincsen kedve a papság-

hoz, mert egy kis leány rokonába szerelmes.“ A director ezt megírta Jászóra s ezért hívtak vissza.

Odahaza édes anyámnak elmondván ezeket, kértem, nyugodjék bele abba, hogy a rendből kiléphessek, mert ezentúl Jászón már nem fognak szeretni s ha visszatértemmel némileg kireperálhatnám is a dolgot, előbb-utóbb is a tüdővész áldozata leszek, pedig én ilyen fiatalon még nem akarnék meghalni; valami belső sejtelem is azt sugja nekem, ne menj oda vissza többé soha! De hát mit fogsz csinálni, idehaza világi pap leszel? Nem, édes anyám, szemínáriumba nem megyek többé! Jogot fogok végezni. Fájt szívvel bár, de mégis beleegyezett, nekem is nagyon fájt, hogy óhajtságát nem teljesíthetem.

Ezek után augusztus elsején az igazgatónak visszaküldtem a szép fehér reverendát, neheztelvén reá, hogy fecsegő sógorom szavainak hitelt adott s azokat a praelátusnak meg is írta.

Többi rokonaim nagy része zokon vette e lépésemet, csak egy volt, a ki örülni látszott, a sógorom, mert azt hitte, hogy én ezek után már biztosan világi pap leszek. De nagyon csalatkozott, mert pár nap mulva megírtam a magisternek, hogy sógorom ama fecsegése nem igaz, ő mindig azt akarta, hogy sok gyermeke miatt nem szerzetes, mint ő mondá: barát, hanem világi pap legyek, még mindig beteges vagyok, félek a tüdővéstől s ezért léptem ki. Egyben szépen megköszöntem neki, a praelátusnak és volt tanárainknak irántam való sok jóindulatukat és kértem, tartsanak meg szíves emlékülben, valamint én is mindig hálásan fogok gondolni Jászóra, hol olyan sok jót, szépet és hasznosat tanultam; kértem, küldesse el otlevő holmimat s az ott töltött évekről, végzett tanulmányaimról, magamviseletéről állíttason ki bizonyítványt, mely utóbbira nonsokára szükségem lehet.

Kilépésemnek semmi akadályja nem volt, mert még egyszerű fogadalmat sem tettem. Ez akkor még nem volt szokásban. Igaz ugyan, hogy az ünnepélyes beesküvéshez szükséges huszonegy évből csak hat napom hiányzott s többi öregebb társaimat szeptember 21-én, a templom felszentelésének évforduló napján mind feleskették, de az én beesküvésemet karácsonyra halasztották, a mikorra egy nálam fiatalabb társam is betölti a megkívántatott kort. Ekkor azonban én már többé nem voltam Jászón.

A gyönyörű bizonyítvány, melynél szebbet még nem írtak Jászón, csakhamar megérkezett s én most házi orvosunktól is betegségim bizonyítványt kérve, írásaimmal folyamodtam a budai helytartótanácsához magántanulási engedélyért, hogy az egész jogot mint magántanuló végezhessem el, a mit szerencsésen meg is kaptam.

Fájt ugyan nagyon, hogy életemből három évet elvesztettem s

hogy idehaza a nehéz hittudományi tárgyakat hiába tanultam, a mi egészségemre nem volt jó hatással s talán e miatt nem is gyógyultam meg. Az is bántott, hogy ha magántanulási engedélyt nem kapok, azokkal kell együtt a jogot hallgatnom, a kik három évvel nálamnál lejjebb jártak; de mindezekbe lassan csak beletörődtem, belenyugodtam, visszatérvén első szerelmemhez: a rovarászathoz, melyet október végéig most még nagyobb kedvteléssel űztem, mint valaha, mert orvosunk is gyógyszerül főleg a friss levegőt ajánlotta.

Megvallom őszintén, sógorom fecsegésében volt egy kis igazság; az a csinos, szelid leányka-rokonom nekem is tetszett; mert hisz milyen férfi szív az, melynek nem tetszenek a szép fiatal leányok, a kedves asszonyok! Kilépésemnek azonban, mint mondám, egészen más okai voltak. Tehát nem a szerelen, hanem inkább csak a szeretet: az élet s a természet szépségei iránt, mert még élni s azokban gyönyörködni akartam.

S milyen különös és szeszélyes játéka a sorsnak! Pestre jöttem után alig pár évre reá, az a sógorom, most is élő ügyvéd fián kívül összes gyermekeit csakhamar elvesztette, szép leányai 17—18 s egy fiatal asszony 22 éves korukban haltak el, mindhárman tüdővészben; holott a nagyterjedelmű családban sem előttük, sem utánuk egész a mai napig e kinos betegségben nem halt meg senki más.

Hogy Jászón olyan sokan megbetegedtünk, annak okát főleg abban találom, hogy nagyon kevés időt töltöttünk a szabad levegőn. Életünket, úgyszólván a fehér falak között, asztalunknál tanulva töltöttük. Hetenkint háromszor mentünk ki sétálni, egy vagy másfél s így összesen 3—5 órára, sőt télen gyakran alig 10—15 perczre, mert a néha 20—25 fokos hidegben annyira fáztunk, hogy úgyszólván mindjárt haza szaladtunk. A prépostság szép nagy kertje, a konventből nyíló ajtajával a jászóvári nagyon is egyszerű közönségnek nyitva, nekünk az azon való átlépés, a prefektúrában alkalmazva levő női cselédség miatt, szigorúan tiltva volt; holott az a közönség a kertet nem látogatta, arra szüksége sem volt; míg ha leczkéinket mi ott tanulhattuk volna meg, a jó levegő reánk bizonyára jótékony hatású és sok tüdőbajnak, mint mondám, a kolostorok eme rémének elejét vehette volna.

Helyhatósági engedélylyel tehát magántanuló lévén, elég időm volt a rovarászatra. Reggelenként tanultam, a legtöbbször a Rhédey-kertben vagy az újvárosi temetőben, délután meg gyakran bogarászgattam, mert most főleg ezekre voltam figyelemmel. De kirándulásaimban sajnosan érintett, hogy magamra maradtam, volt társaim már rég különféle pályáikon voltak, az egykor virágzó rovarászat szép egét borultnak láttam, kirándulásaimban alig találván egy pár fiúcskát, ezek is inkább csak bogarakat, mint lepkéket gyűjtöttek. Így

tűnt el az 1864-ik év egészen és az 1865-ik tavasza, amikorra egészségem már teljesen helyreállott.

Ekkor megismerkedtem öcsém egyik iskolatársával, ki FRIVALDSZKY JÁNOS nak sógora volt. Tőle tudtam meg, hogy sógora a Nemzeti Múzeum állattárának őre s buzgó rovarász. Mivel pedig nekem ekkor már nagyon sok olyan bogaram és lepkém volt, melyekből főleg a Staphylinidákat és apróbb ormányos bogarakat CALWER könyve után biztosan meghatározni nem tudtam, sőt némelyek abban hiányzottak is, irtam FRIVALDSZKY-nak, lenne szíves nekem állataimat revideálni, illetőleg meghatározni; mire ő szívesen vállalkozott s így létrejött közöttünk az első ismeretség. A felküldött bogarak és lepkék között több olyant talált, melyeknek ritkasága meglepte őt. Ilyenek voltak egyebek között: az *Elythrodon bispinus*, a *Larinus crinitus*, *Cleonus roridus* bogarak, az *Acronyta Alni*, *Agrotis crassa*, *Amphipyra cinna nomea* stb. lepkék.

Még mindig csak magamban voltam. Édes anyám súlyosbodó szívbaja miatt az Aranykereszthez címzett gyógytárban gyakran megfordulván, megismerkedtem annak a vezetőjével, PODHRÁZKY FERENCZ barátommal, a természet szépségeinek lelkes hívével, ki beállott hozzám segédnek, ajánlkozván szabad délutánjain nekem gyűjteni; nemsokára ugyancsak itt a gyógytárban kötöttem ismeretséget a nagyszebeni születésű öreg barátommal: RIESS KÁROLY-lyal is, a zseniális mechanikus és ezermesterrel, különben nyugalmazott rendőrkapitánynyal, aki meg csigákat gyűjtött. Egyszerre tehát hárman is lettünk. Én is szedtem magamnak csigákat, ő pedig nekem bogarakat is. Többször kirándultunk együtt a Püspökfürdőbe, a honnan a gyönyörű *Nymphaea Lotus*-t egész nyalábokkal gyalog hátunkon hoztuk haza, mert ő ezeket a vízi virágokat nagyszerűen tudta kikészíteni s azzél a külföldet jórészen ellátni.

A miket eddig ilyen hosszadalmasan elmeséltem, az jobbára talán csak fecsegés vala; de a melynek minden szava igaz! Most már életem fordulópontjához jutottunk s arra a kérdésre: hogyan lettem entomologussá, előáll egy másik kérdés is: hogyan maradtam meg entomologusnak?

Az 1866-ik év nyarán, pünkösdkor, mielőtt jogi tanulmányaimat befejeztem volna, nagyváradi születésű neje szülőinek és rokonainak a látogatására lejött FRIVALDSZKY JÁNOS is, ki érdeklődve személyem iránt, egy napon házunknál meglátogatott. Gyűjteményem szépsége és rendezettsége nagyon meglepte, nem hittem volna, mondá, hogy ilyen szép gyűjteménye legyen" s midőn hallotta, hogy állataimat milyen jól ismerem, megtudva tőlem, hogy papnövendék voltam öt éven át s így a latin nyelvet szóban és írásban meglehetősen jól bírom, azt mondá nekem: „ha megvárhatná s kedve volna hozzá, én

egykor szívesen odavenném a Múzeumhoz. Most már úgy állanak a dolgok, hogy DEÁK FERENCZ-czel folyik a tárgyalás, alighanem kibékülünk Ausztriával, alkotmányos miniszteriumunk lesz s én ekkor előterjesztést fogok tenni, hogy a múzeumi s különösen a természetrajzi állapotok türhetetlenek, többé így már nem maradhatnak, mert én csupán egy ásványtári segéddel nemcsak az állat-, hanem a növény- és ásványtárak vezetője is vagyok, a személyzetet okvetlen szaporítani és e heterogén osztályokat egymástól szétválasztani kell“. Ezt a szíves jóindulatot természetesen szépen megköszöntem, mondván: „én nagyon szeretnék az állattani tudományoknak élni és igen örülnék, ha egykor a Múzeumnak tisztviselője lehetnék“. „Folytassa hát csak tovább a rovarok gyűjtését és tanulmányozását; de ezentúl már nemcsak lepkéket és bogarakat, hanem mindenféle másrendű rovart is gyűjtsön“ — mondá búcsúzóul.

Az igen szimpatikus és csendes lelkületű embernek lenni látszó FRIVALDSZKY szép ígéréteiben bízva, jogi tanulmányaim végeztével nem léptem sem az ügyvédi, sem a közigazgatási térre, lemondottam ama szándékomról is, hogy jogtanár leszek, hogy így, ha máskor nem is, de legalább a szünidők alatt kedvencz tárgyamnak élhessek. A nyáron át új társaimmal tovább folyt a gyűjtés; most már FRIVALDSZKY ajánlata szerint mindenféle rovart és csigákat is szedve.

Az 1867-ik év kora tavaszán, állattani ismereteim gyarapítása czéljából s hogy a német nyelvet is jobban elsajátíthassam, Bécsbe, vagy ha úgy tetszik, Wienbe mentem fel, hol az egyetemen, mint rendkívüli hallgató lettem beírva. Én azonban inkább szerettem a Múzeumba járni, hol ROGENHOFER és ZELEBOR örök alatt a rovarokat, illetőleg a csigákat tanulmányozhattam. Néha rovarászni is kimentem s egy SCHIESSER nevű múzeumi szolgától sok szép lepkét vettem. Egy fél év múlva azonban haza hívtak, mert kedves anyám ekkor már súlyos beteg volt, a szívbajából keletkezett vízbetegség ágyba döntötte és azt kívánta, hogy nehéz napjaiban mellette legyenek. A jó anya, a kiváló hitves, 1868 január 26-án elhunyván, háztartásunk föloszlott, házunkat testvéreim eladták és én egyik bátyámnál vontam meg magam, várván az üdvözítő Messiást!

Ez év tavaszán egyik barátunk, az öreg RIESS KÁROLY elhagyott bennünket, Nagyszebenbe, házába visszaköltözött; de mint tanítványom, a csigagyűjtésen kívül, a bogarászatnak továbbra is, haláláig lelkes híve maradt. Gyűjteményeimet aztán onnan nagyon is ritka erdélyi bogarakkal gyarapította, mint amilyenek valának: *Carabus plaricollis*, *Kollari*, *Rothii*, *montivagus*, *auronitens*, *Nebria transylvanica*, *Fussii*, *Otiorrhynchus Bielzi* stb. 1883-ban, március 26-án, 66 éves korában halt meg, mint a nagyszebeni zálogház igazgatója. Ez évben, 1868-ban adtam ki első irodalmi kísérletemet PODHRÁ CZKY

FERENCZ barátommal együtt „Természetrajzi Szemelvények“ czíme alatt, melynek 500 példánya rövid idő múlva ott Nagyváradon csakhamar elfogyott; a mi engemet a további irodalmi munkásságra ösztönzött. PODHRÁCZKY mint nagyszalontai gyógytár tulajdonosa hunyt el a kilenczvenes években.

Ez s a következő 1869-ik év nyarán ismételten bejártam a regényes fekvésű Kőrösvölgyet s annak már ismert barlangjait: a pesterei, meziádi, kalotai, fonáczaei, fericsei, oncsászaei és szohodoli barlangokat és meglehetősen szép számú barlangi bogarat gyűjtöttem, melyekért aztán Linczből, Gráczból és Königsbergből, a már ekkor velem cserében állóktól sok szép bogarat kaptam. Az első kirándulást az alispán vezetése alatt megyei tisztviselőkből, ügyvédekéből és orvosokból alakult társasággal tettem, a másodikat pedig jogászok és orvosnővendékekből álló fiatal barátaimmal, kikkel résztvettem a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók fiúmei nagygyűlésén is, melyre ekkor 1200 magyar jött össze. Ezen jelen volt FRIVALDSZKY is kedves nejével s nekem szerencsém volt az ő körükben többször is lehetni. Onnan vizsátértünkben voltunk az adelsbergi híres barlangban is, de oda, hol a vak bogarak élnek, a vezetők nem vittek el minket, hanem nekünk is kínálva azokat, tőlük két darab *Leptoderus Hohenwarthi*-t két forintot vettem.

Az alispán vezetése alatt alakult társasággal láttam a bihari hegyek egyik specialitását, az úgynevezett „leányvásár“-t, melynek eredete rég elmúlt időkre vezethető vissza s a melyet, főleg a hölgyek kedvéért jónak látok itten felemlíteni. A bihari hegyek oláh-származású „mócz“-nak nevezett lakói, kis házaikban barmaikkal együtt igen távol, sokszor félóránnyira lakván egymástól, az érintkezés, az ismerkedés, kivált a rideg téli hónapokban közöttük nagyon nehéz, csaknem lehetetlen. A házasulandó fiatal ember így nem igen tudhatta, hol volna számára egy „eladóleány“. Ők tehát, mint mondtam, ezen régi idők óta úgy segítettek, hogy az oláh naptár szerint Péter-Pál napján, az 1500 m. magas Gajna-hegyen évenként összejöttek, a szülők elhozták férjhez adandó leányaikat, a legtöbbször a stafirunggal vagyis kelengyével, a hozományyal együtt, mely ágyneműeken kívül kecskékből, néha lóából, vagy egy borjas riskatéből állott. De nem hiányzottak a duda, a furulya, a csimpolya, ezek az oláh hangszerek sem. Járt a csakhamar a „kola“, meg a „zsuka“ az oláh csárdás is. S ha a fiatalok megtetszettek egymásnak, kéznél volt az oláh pópa, a ki őket mindjárt össze is eskette. Az oláh legény aztán szíve választottját, most már feleségét, a lován elébe ültetve — mert itt az oláh nők is megülik a lovat és lóháton mennek a vásárra: Rézbányára vagy a közelfekvő falukba is — diadalmasan vitte haza, kísérve a szülőktől, akik meg a hozományt

szállították. De mivel az ilyen, többnyire berugott fővel, pár órai ismeretség után kötött házasságok igen sokszor balul ütöttek ki, az 1850-ik év körül az állam megtiltotta ott a házasságkötést s a kiket a pápa ennek daczára is összeadott, azoknak a házasságát semmisnek, érvénytelennek jelentette ki. Nekünk még mutogattak egy korán megöregedett házaspárt, kik ezelőtt 27 évvel itt keltek össze és most leányukat hozták a vásárra. E sajtászerű szokás a mai napig is megvan s az oláh legények megtudva a lakást, az ott kötött ismerettséget most már tovább folytathatják, vagy ha úgy tetszik a legközelebbi faluban később meg is esküdhetnek; sőt az is megtörténik, hogy egyelőre csak „próbaházasság“-ra lépnek és csak később, midőn már gyermekök van, miként a sváboknál, lépnek az oltárhoz. A hegyen ekkor összegyűlt oláhok számát legalább is százra tehetem.

Eljött az 1869-ik év is, de a várva várt Messiás nem nagyon sietett, a közoktatásügyi miniszter költségvetésében a múzeumi személyzet szaporításának nyoma sem volt. A tehetetlen és öreg KUBINYI ÁGOSTON, a Múzeum akkori igazgatója, nem tudott semmit kivinni, mignem ugyanazon év márczius 4 én nyugdíjaztatván, helyére a nagy tudományú s kiváló férfit: PULSZKY FERENCZ országgyűlési képviselőt, DEÁK FERENCZ-nek s a minisztereknek kebelbarátját nevezték ki. PULSZKY nagy tekintélyével aztán kivitte, hogy az 1870-iki költségvetésbe már felvettek öt új tisztviselői állást és a heterogén természetű táruk szétválasztását. A költségvetés letárgyalása után 1870 január 22-én kinevezték FRIVALDSZKY JÁNOS-t az állattár igazgatóórávé s az igazgató helyettesévé. JANKA VIKTOR-t, a kiváló botanikust a növénytár s DR. KRENNER JÓZSEF segédőrt az ásványtár órávé. Nemsokára megjelent a pályázat kihirdetése a többi öt új állásra is. Egy segédi a régiségtár, kettő: egy segédőri és egy segédi az állattárhoz s ugyanannyi az ásványtárhoz. FRIVALDSZKY ekkor levélben figyelmeztetett, adjam be kérvényemet. Az állattári segédőri állás, DR. KRENNER JÓZSEF ajánlatára a Bécsben lakó DR. KARL JÁNOS-nak volt fentartva, a ki a halakkal, hüllők- és kételtűekkel foglalkozott. A tizenhét pályázó között a segédi állásra ekkor veszedelmes ellenfelem támadt egy szintén nagyváradi születésű, előbb orvosnövendék, majd országgyűlési gyorsíró személyében, kit nem kisebb ember ajánlott, mint maga DEÁK FERENCZ. FRIVALDSZKY azonban a nekem tett ígéretének a beválthatását veszélyeztetve látván, egy audiencia alkalmával elment az akkori közoktatásügyi miniszterhez, BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF-hez, kit már az Akadémiából jól ismert s elmondá neki, hogy olyan embert, ki a természettudományok iránti lelkesedésének eddig semmi jelét sem adta, pályáját is változtatta s akit ő személyesen nem ismer, nem használhat; egyben kérte, hogy engem nevezzen ki. Így történt aztán, hogy FRIVALDSZKY s az én

óhajom teljesült, a miniszter 1870 ápril 27-én engem nevezvén ki az állattári osztály segédjévé 500 frt fizetés és 100 frt lakpénzzel és DR. KARL JÁNOS-t annak segédőrévé 900 frt fizetés és 300 frt lakpénzzel. Tehát csak négy évi várakozás után lehettem a Múzeum tisztviselője!

Az igazgatóság kinevezésemről értesítvén, állásomat május hó 15-én foglaltam el, PULSZKY távol lévén, csak 19-én esküdhettem fel.

Öcsém ekkor Pesten előbb ügyvédbojtár, most már ügyvéd volt s irodáját otthon kívánta megnyitni. Engem azonban még megvárt. E nevezetes nap, felesküvésed emlékére, mondá, délután menjünk ki a Margitszigetre, melynek most csudájára járnak, mert a ZSIGMONDY VILMOS által fűrt ártézforrás derékvastagságra ontja a meleg vizet. Nagy forráság lévén s a pesti időjárást nem ismerve, egészen nyári ruhába öltözötten felöltő nélkül mentem ki. A szigeten ekkor még semmiféle ház sem volt és a hajók is csak óránként jártak. Alig voltunk ott egy jó félóráig, bámulva a csodát, midőn egyszerre csak a budai hegyek mögül sűrű, fekete fellegek törnek elő és csakhamar megered a nagyszemű jéggel vegyes zápor, a levegő lehül s nincs más menekvésünk, mint meghúzni magunkat a fák alatt. A hajó is késik s mi mindketten bőrig ázunk. Ő vastagabban lévén öltözve, egy nagyobb nátha árán menekült a bajból. De nem úgy én! A közhőség megrohanta a kis hajót s mi kinrekedtünk. A hűvös szélben s a könnyű ruhában a fedélzeten aztán annyira megfáztam, hogy haza térve, rögtön ágyba feküdtem, de alig birtam egyhamar felmelegedni. Három-négy nap múlva találkoztam főnököm kedves nejével, ki azt kérdé tőlem: „MOCSÁRY! mi baja van magának, hiszen egészen sárga? Semmi, mondám. Nem vettem ugyanis még ekkor észre, hogy sárgaságban vagyok, de a mit pár nap múlva már nagyon is jól tudtam, mert esténként forró láz gyötört. Ekkor eszembe jutott az, hogy az én májam még mindig nem egészséges, az a Félix-fürdőben csak látszólag gyógyult meg. Több mint másfél évig szenvedtem a lázas sárgaságban s az többször is kiujult gyomor- és bélhurttal összekötve. FRIVALDSZKY DR. POOR IMRE barátjának ajánlatára júliusban a koritniczai fürdőbe küldött, majd az 1870 ik év telét Nagyváradon kedves nővérem házánál töltöttem betegen, honnan márczius végén visszatérve, két hónapig voltam a városligeti vizgyógyintézetben, onnan járván be a hivatalba, melyből FRIVALDSZKY, szenvedő állapotomat látva, többször hazaküldött. S ámbár öt hétig csupán csak tejjel éltem, mindez mitem használt, csontig lesóványodtam, téliesen öltözve csak 67 fontot nyomtam. Az 1871-ik év augusztus havában aztán kimentem Karlsbadba, majd onnan Franzensbadba, melyek áldott vizeinek nyolcz heti használata s itthon a még csaknem ugyanannyi ideig tartó szigorú kúra után teljesen meg-

gyógyultam s hogy a májammak baja volna, többé a mai napig sem éreztem; olyan gyorsan összeszedvén magamat, hogy az 1873-ik év tavaszán már 130 fontot nyomtam, tehát még egyszer annyira testes valék, mint voltam másfél év előtt. Nem is voltam azóta sem többé beteg, kivéve azt, midőn 1903-ban kedves nőm elhunytá után influenzás tüdőgyulladásba estem, mely veszélyes bajban előbb velünk lakott ritka jóságú anyósomat, majd 1902-ben első hitvesemet vesztettem el; de a melyből ΚΥΡΗ barátom kedves fia, a kiváló orvos szerencsésen kigyógyított.

1875-ben 16 nagy fiókban elhelyezett szép gyűjteményemet a nagyváradi főgimnáziumnak ajándékoztam, csupán egyes nagyobb ritkaságokat hozván fel magammal Múzeumunk részére.

Midőn 1870-ben a Múzeumhoz jöttem, az bizony akkor még mindig százalmas állapotban volt. A nem nagy számú emlős, hal és hulló zöld posztóval letakart asztalokon és ládákon volt kiállítva, kitéve a pornak, romlásnak, molynak, *Dermestes*-eknek; csak a madarak egy része volt szekrényekben, a Hazai Első Takarékpénztár költségén készültekben és a kiselejtezett egykori nádori konyhaszekrényekben. A rovarok termének a butorzata is hiányos vala s maga a gyűjtemény, a lepkék és bogarak kivételével, bizony eléggé szegény volt. A könyvtár alig állott háromszáz munkából, ezek is jobbára csak FRIVALDSZKY IMRÉ-nek 1864-ben megvett gyűjteményével kerültek az állattárba, de a mely bajokon PULSZKY csakhamar segített: készültek az új butorok s 1872-ben a legszükségesebb könyvek megszerzésére húszezer forint lett a költségvetésbe egyszerre felvéve.

Ekkor már nagyszámban érkeztek XÁNTUS keletázsiai expedíciójából, többnyire borszeszben, a rovarok. Én s a Múzeum gyűjtője: PÁVEL JÁNOS ezek praeparálásával voltunk elfoglalva s két év alatt több mint 50 ezer darab rovarot készítettünk ki. Ezek elkészülte után FRIVALDSZKY magának tartván fenn a rovarok közül a Coleopterákat, Lepidopterákat és Orthopterákat, a többi rendek s az alsóbbrendű gerincztelen állatok gondozását reám bízta. 1873-ra egy új segédi állás volt a költségvetésbe beállítva, melyre a mi mostani szeretett főnökünket, DR. HORVÁTH GÉZÁ-t neveztek ki, a ki már akkor is kedvelt tárgyát, az európai Hemipterákat meghatározva hagyta hátra, midőn családi tűzhelyet alapítani óhajtván, a még mindig csekély fizetés (csak 600 frt fizetése és 200 frt lakbére volt) miatt az 1874-ik év végén elvált tőlünk, magát az abaujmegyei Forró-ra járás-orvosnak megválasztatván. Helyét 1875 február 24-én HERMAN OTTÓ foglalta el, ki a pókok iránt érdeklődvén, faunánk ilyenmő állatait nagy szorgalommal jobbára nemcsak meggyűjtötte, hanem azt három kötetben fel is dolgozta. Időközben Szeged város országgyűlési kép-

viselőjévé választván, 1874 október 28-án elhagyott bennünket, kiváló érdemeket szerezvén magának a „Természetrizai Füzetek“ megindításával is, melyet mint képviselő is tovább szerkesztett; míg a szerkesztést 1887-ben, a XI-ik kötetől kezdve DR. SCHMIDT SÁNDOR ásványtári segédörnek adta át. SCHMIDT 1894 december 25-én műegyetemi rendes tanárnak neveztetvén ki, a folyóirat szerkesztését a minisztérium reám bízta, ki azt nyolcz éven át, egész 1903-ig, megszűnéséig szerkesztettem, befejezvén annak 25-ik kötetét. A folyóirat folytatásaként ekkor, az idegenek által sokszor nehezen s rosszul idézett cím helyett, DR. HORVÁTH GÉZA szerkesztésével az „Annales Musei Nationalis Hungarici“ indult meg. Az én nyolcz évi szerkesztésem alatt, az igazgatótól kapott nagyobb dotáció segítségével, a „Természetrizai Füzetek“ jóval megvastagodottak és én a Múzeum gyűjteményeinek ismertetésére számos külföldi szakembert megnyervén, az eddig követett iránytól eltérően, főszlyt a külföld által is érthető idegen nyelvekre fektettem, de a latin nyelven írott értekezéseken kívül, főleg a magyar tárgyúakat, magyarul is ismertetni kívántam. Szóval a folyóiratot internáczióális jellegűvé tettem, mit ugyan HERMAN és SCHMIDT barátaim tölem a „Budapesti Szemlé“ben zokon is vettek, de a mely eszmének, változtatásnak a helyességét a tapasztalat nemsokára igazolta, mert rövid idő alatt több mint 100 új eszerét kaptam, köztük nem egy régi és tekintélyes folyóiratot mindenféle művelt nyelven, melyeket azelőtt drága pénzen kellett megszerezniünk. Ez új irányt helyeselte DR. HORVÁTH GÉZA is, hasonló szellemben indítván meg az új folyóiratot.

Ha az életben érdemeokről lehet beszélni, úgy talán egy csöppet önzés nélkül én is kérhetek abból, annak a révén, hogy a múzeumi évkönyvek tanúsága szerint is, a Múzeum fiatal tisztviselői az 1870-ik évtől kezdve egész 1880 ig, tehát tiz éven át, a rossz fizetés miatt egytől egyig mind elhagyták az intézetet és más pályára léptek, az egy HAMPEL JÓZSEF kivételével, de a ki a velem egyszerre kinevezett régiségügyi segédből, a sok változások miatt, alig néhány év alatt már annak az osztálynak főnöke lett akkor, midőn én még mindig s még azután sokáig, csak segéd voltam. Ekkor ugyanis még az a kegyetlen szokás járta, hogy az előmenetelre addig kellett várni, míg az osztályban előtte levő elhal vagy elmegy és nem volt meg a mai sokkal igazságosabb konkrétális status, midőn a tisztviselők mindnyájan egyformán csak tisztviselők lévén, változás esetén az megy előre — ha ugyan megy, ha más, magas és legmagasabb protekció útján jogtalanul eléje nem ugrik — a ki szolgálati éveire való tekintettel a sorban következik. Így történt azután, hogy én 12 éven át voltam segéd, de szerencsére nem borbély-, hanem állattári segéd, mindössze 800 frt fizetéssel és 200 frt lakpénzzel, melyből

kétszáz forint ötödéves pótlékomra esett, egészen DR. KARL JÁNOS-nak 1882 január 25-én bekövetkezett haláláig, midőn segédórré léptem elő s most már az ötödéves pótlékkal együtt 1100 frt fizetésem és 300 frt lakpénzem lett.

PULSZKY FERENCZ-et nyugtalanította a folytonos változás a tisztviselői karban s azért már 1876-ban javaslatot tett a fizetések emelésére, de a miből bizony semmi sem lett, mert az akkori híres miniszteri tanácsosunk, HEGEDÜS KANDID LAJOS az *Anophthalmus Hegedüsi* barlangi vakbogár nevének méltatlan viselője azt felelte neki: „Mit akarnak a te tisztviselőid, hisz az ő életök csupa gyönyörűség, azért a pár óráért, mit a hivatalban töltenek, még több fizetés kellene?” és PULSZKY csupán annyit tudott kivinni, hogy az országgyűlés ötödéves 100 frtnyi pótlékot engedélyezett visszamenőleg, de a melyet a WEKERLE-kormány 1893 ban fizetésünket javítva, tőlünk visszavett; akkor, midőn illet az egyetemi könyvtár tisztviselőinek meg megadott.

Az akkori viszonyokat jellemzi a következő kép is. Az 1880-ik év első napjaiban a Magyar Akadémia egyik összes ülése előtt TRÉFORT miniszter FRIVALDSZKY-tól a Múzeum felől kérdezősködött. FRIVALDSZKY felemlíté, hogy HERMAN OTTÓ is elhagyott bennünket, a mi nagy kár az intézet és a tudományra nézve is; s a sok kilépés okát ő abban találja, hogy a csekély fizetés miatt a tisztviselők nem mernek megnősülni és hogy ezt tehecsék, jobban dotált állásokra mennek. Mire a miniszter azt felelte: „Elég szép állásuk van, vegyének el gazdag leányokat. Bizony, az én segédfogalmazóimnak sincsen több fizetésük, de a kik úgy segítenek magukon, hogy gazdag családokból nősülnek; tegyenek hát úgy a múzeumi tisztviselők is!” Beszélgetésük további folyamatán át elmondá, hogy az ő megmaradt két tisztviselője is még mindig nőtelen, noha már 40 évesek s az egyik már tiz évi szolgálat után ma is csak segéd. Az érdemesebb tisztviselők és azok számára, kik hosszú idő mulva sem léptek elő, lehetne talán a személyi pótlékot behozni? Mire TRÉFORT azt felelé: „Mondja, kérem hát ki az, a kit annyira protezsál?” MOCSÁRY SÁNDOR, mondá FRIVALDSZKY, neki bátorkodom kérni Excellenciádtól személyi pótlékot“. „No, jól van, hát MOCSÁRY-nak megadom.“ Másnap FRIVALDSZKY örömmel mondá el nekem ezeket. De bizony a pótlékból nem lett semmi, annak a már említett HEGEDÜS-nek ellenzése miatt, ki miniszterének azt mondá: „A Múzeumnál eddig személyi pótléka még senkinek sincsen, nem jó lesz preczedenst csinálni.“ Így tehát a miniszteri ígéret, csak ígéret maradt!

Hogy ilyen körülmények között a Múzeum szolgálatában megmaradhattam, az csak azáltal vált lehetségessé, hogy főnököm 1872-től egész 1888-ig bezárólag, midőn már nem mentem többé a vidékre

gyűjteni, mert nemsokára megnősültem, minden évben részesített utazási segélyben, a legtöbbször eleintén a Magyar Tudományos Akadémiától is részesülvén ilyenben. A kétféle segélyből mindig maradt valami, a mi, irodalmi munkássággal együtt, aztán kisegített. Ilyen segélyekkel jártam be 17 éven át a magyar állam területének nagy részét, Erdélyt úgy, mint Horvát-Szlavonországokat is, mindenütt hat héten át mindenféle rovarot gyűjtve. Megmaradtam tehát a Múzeum szolgálatában, azt mondva magamban „itt élned, halnod kell.“ Pedig ugyanakkor nekem is voltak ám fényesebb kilátásaim! RIBÁRY SÁNDOR kereskedelemügyi miniszteri tanácsos, a ki még Nagyváradról jól ismert, kétszer is hívott, 1872 és 73-ban, hogy lépjek át az ő minisztériumába, ő kineveztet engem fogalmazóvá. S midőn 20 év multán a dunaparti korzón egyszer találkoztunk s kérdé, mi most a fizetésem és mondám, az ötödéves pótlékkal és lakbérrel együtt 1600 frt, szemrehányásképen csak annyit jegyzett meg: „Ha Ön akkor, midőn kétszer is hívtam, szót fogadott vala, ma már régen miniszteri tanácsos volna.“ Ez tény, ez szóról szóra igaz, de én nem tartottam lelkiismeretemmel megférhetőnek, hogy azt az intézetet, a hová csak négy évi várakozás után nehézségekkel jutottam be s a hol betegségemben velem olyan nagylelkűen bántak: most midőn már egészséges lévén, hasznomat vehetik, jobb fizetés és magasabb állás reményében hálátlanul elhagyjam.

Meggyógyulásom után főnököm, FRIVALDSZKY ajánlatára a Hymenoptera-k tanulmányozását tűztem ki célomul, de csakhamar beláttam, hogy a meglevő 7–8 fiókban elhelyezett, jobbára FRIVALDSZKY JÁNOS-tól kirándulásai alkalmával csak úgy mellékesen gyűjtött, vagy FRIVALDSZKY IMRÉ-nek egykori gyűjtőitől Bulgáriában és Törökországban szedett kevés számú állat — de a melyek között már néhány FÜRSTER- és TISCHBEIN féle típus is volt — meg néhány darab exotikus faj, a XANTUS-tól gyűjtötteken kívül, erre a célra vajmi kevés, a főváros környékén tett kirándulásaimban most főleg ezekre voltam tekintettel s alig pár év alatt már meglehetősen szép gyűjteményt hoztam össze, ami annál is könnyebben ment, mert már PÁVEL és később BIRÓ LAJOS is segítettek. A gyűjtöttek neveit is tudni akarván, csakhamar észrevettem, hogy a mi állataink egy jó része a meglevő munkákban vagy egészen hiányzik, vagy azok olyan gyarlón vannak leírva, hogy őket biztosan felismerni nem lehet. Az ekkor még nagyon is fejlődésben levő tudomány néhány szakmivelőjéhez fordultam tehát, kik fajaink nagy részét szintén nem ismerték.

Faunánk ilyen szépségét és érdekességét látván, állatait még nagyobb szeretettel gyűjtöttem és elhatároztam, hogy a Neuropterákon kívül ezentúl főleg Hymenopteraink megismertetésére fogok törekedni. Hogy pedig ezt tehessem, szükségesnek véltem az eze'kre

vonatkozó irodalom összeállítását. A következő évben, a tavaszi és nyári hónapok csaknem minden délutánját a Múzeumban töltvén, könyvtárunk egyes köteteit átnéztem, kijegyeztem magamnak az ezekre vonatkozó irodalmat, melyet később még más források után is összeírván, 1882-ben HERMAN „Literatura Hymenopterorum“ czím alatt, mint a Természettudományi Füzetek VI-ik kötetének legnagyobb részét közzé is tette. A több mint nyolcz nyomtatott ívnyi dolgozat tiszteletdíja fejében adott 50 forintot kívül nekem adván még annak 100 darab különlenyomatát is. Ezeket aztán berlini könyvtárunk alig pár év alatt csaknem egészen eladta, az keresett könyvvé lett.

Az 1875-ik év őszén meglátogatott minket a híres lepkész, DR. STAUDINGER OTTÓ, ki az előttem fekvő néhány törött vagy nagyon is régi idegenföldi Hymenopterát látván, melyeket szép állataimért KIRBY-től a British Múzeumból kaptam. Azt mondotta nekem, hogy otthon van már egy kevés ilyfajta állata s ha akarom, írni fog a föld különböző részeiben levő lepkegyűjtőinek, hogy ezentúl Hymenopterákat is gyűjtsenek. A következő években aztán egymásután jöttek, később másoktól is a szebbnél-szebb Hymenopterák. FRIVALDSZKY ezek megvételére nekem évenként 200 frtot, sőt többet is adott a 3000 forintnyi csekély dotációból. STAUDINGER ígérete s küldeményei és főnökeim jóindulata voltak tehát alapjai a mai nagyszerű idegenföldi Hymenopterák gyűjteményének.

1878-ban már szép gyűjteményünk volt s mivel ekkor már megindult az új múzeumi folyóirat is, azt támogatnunk kellvén, megkezdtem állataink ismertetését. A sok új faj leírása s a tőlem cserében kapott szép magyar állatok aztán 1886-ban arra indították FRIESE HENRIK barátomat, a méhfélék mostan már első szakemberét — ki csupán ilyenekből álló óriás gyűjteményét százezer márkáért sem adja — hogy Budapestre jöve, tíz hónapot itt töltsön. A télen át tanulmányozta a mi méheinket s azoknak neveit és előfordulási helyeit, idejét magának kijegyezte, tavaszkor aztán olyan erélylyel fogván hozzá a gyűjtéshez, hogy midőn augusztus elején hazájába, Schwerinbe visszatért, nem kevesebb, mint 11,000 darab ritkábbnál ritkább méhfélét vitt haza magával. Ez a körülmény kissé ártott ugyan nekünk, mert állataink értékét lenyomta, de ő is sokban hozzájárult ilynemű faunánk ismeretéhez.

1880-ban az Akadémia a VITÉZ-féle jutalomra pályázatot írt ki hazánk állatai valamely nagyobb családjának vagy rendjének magánrajzi megírására. Erre a magyarországi addig ismert fémdarázsakkal én is pályáztam s a jutalmat én nyertem meg, másik két pályázó társam: DADAY és TÖMÖSVÁRY dolgozata pedig dicsérettel lett kitüntetve és szintén kiadva. Ezek alapján aztán 1884-ben az Akadémiának tagja is lettem. Midőn pályamunkámat készítettem, fogamzott

meg bennem a szerencsés gondolat, a magyar fauna fémdarázsainak magánrajza után, megírni az egész Föld fémdarázsainak a monographiáját is. E 82 és $1\frac{1}{2}$ ívnyi nagy latin munkán aztán, a délutáni órákat egész késő estig a Múzeumban töltvén, még nyolcz évig dolgoztam s az 1889-ben, mint az Akadémia III-ik osztályának különkiadványa jelent meg. E munka a mai napig már az egész világon elterjedvén, a fémdarázsok alapvető műve marad mindenkoron!

Megvallom őszintén, bizony engemet is nem egyszer bántott a gondolat, hogy csekély fizetésem miatt, noha már 47 éves vagyok, a nősülésre komolyan még mindig nem gondolhatok, mert négy évi várakozás és hosszas betegségem, meg a megélhetésre kevés állami fizetés pótlása miatt, családi örökségemet már egészen elköltöttem, midőn szerencsém lett egy köztisztelőben álló budai vagyonos hivatalnokcsalád szép és kedves leányának a szívét megnyerhetni; de a kit 12 évi boldog házasság után, alig pár napi betegség folytán, 1902 okt. hó 4-én tüdőgyulladásban elvesztvén, a családi házban fényesen berendezett nagy lakásban magamra maradtam. A hitvesi szeretetteljes ápolás hiányát éreztem az 1903-ik év tavaszán, midőn meg én feküdtem veszélyes influenzás tüdőgyulladásban, de a melyből szerencsésen kigyógyulva, elhatároztam, hogy újra megnősülök, a mit a gyászév elteltével — elhúnyt kedves nőmnek a kerepesi-úti temetőben ideálisan szép emléket emelvén — meg is valósítottam. És most, hogy életem egyik legnagyobb titkát is eláruljam, második hitvesem nem vala más, mint az a sokszor említett egykori kisleányrokonom, kit a legboldogabb házasság közepette 1910 nov. 3-án, pár nap alatt mellhártyagyulladásban akkor vesztettem el, mikor azt legkevésbbé hittem, de a kiről még csak annyit kívánok megjegyezni itten: mindig fájlaltam, hogy e szelidlelkületű leányt, rossz fizetésem miatt, harmincz évvel előbb el nem vehettem!

Az 1895-ik év elején FRIVALDSZKY már többször panaszkodott nekem, hogy dagadt májával sokszor szenved s meglássa, úgy érzem, XANTUS barátomnak († 1894 decz. 11-én) nemsokára utána megyek. Én vigasztaltam, hogy eléggé jól néz ki, nem lehet olyan veszélyes a baja De neki volt igaza, mert február közepén májrákja már ágyba döntötte s ez a kínos betegség 1895 márczius 29-én életét, 73 éves korában ki is oltotta. Őszintén fájlaltam halálát, mert hiszen ő nekem nem annyira főnököm, mint inkább öreg barátom volt s neki mindig kedvelt embere valék. Köszönetemnek és hálámnak iránta nem is adhattam máskor jobban kifejezést, csak akkor, midőn koporsója fölött a következő általam soha el nem felejthető szavakkal búcsúztam el tőle: „Csak elmúló, elporló részeidet viszik ki e házból; neved, lelked, szellemed örökre itt marad, mert hisz ezek az álatári gyűjteménnyel, a tudománnyal vannak egybeforrva és késő

századoknak is hirdetni fogják neved nagyságát, dicsőségét. Műveid és munkásságod híven megőrzik emlékedet, túlélik sírkeresztedet, túl sírkövedet, s mi sem felejtünk el soha, nem különösen én. Isten veled!”

FRIVALDSZKY elhúnyta után a magas és legmagasabb pártfogókkal kérkedő s elbizakodott rakoncátlan elemek fölött uralkodásom rövid ideig, csak kilencz hónapig tartott, de a melyhez mégis két nevezetes tény fűződik; egy új állás szervezése az elárvult entomologiai osztályhoz egyenesen DR. KERTÉSZ KÁLMÁN részére és BIRÓ LAJOS kiküldetése Uj-Guineába, megvételvé az igazgató által 1000 frton annak meglehetősen gazdag rovargyűjteményét.

Az osztály vezetését 1896 január 1-én vette át tőlem az új igazgató, DR. HORVÁTH GÉZA. Alig tizennégy nap multán, a képtár igazgató-őre, a híres festőművész, THÁN MÓR királyi biztosul az Országos Képtárhoz rendeltetvén, SZALAY igazgatónk a képtár vezetését az ő felügyelete alatt reám bízta s mivel THÁN többé nem is tért vissza, hanem nyugdíjaztatva magát leányához Triesztbe költözött, a képtár vezetése továbbra is nálam maradt s én azt tiz éven és két hónapon át minden külön tiszteletdíj nélkül vezettem egészen addig, míg azt az elkészült Szépművészeti Múzeum igazgatóságának a legkisebb hiány vagy hiba nélkül az 1906-ik év tavaszán átadhattam; helyiségeit aztán, mint tudva van, a nagyon is szűkké vált állattár foglalván el.

1896-ra összeállítottam a Fauna Regni Hungariae számára az addig ismert Hymenoptera és Neuroptera névsorát; megjegyezvén, hogy ez adatok a legtöbb családnak már meglehetősen hű képét mutatják, mit az azóta eltelt 15 év igazolt, mert bizony azokból a családokból aránylag csak nagyon kevés olyan faj került elő, melyek a névsorban nem voltak meg.

És most, 42 év multán, ha végigtökintek a mi, csaknem semmi-ből lett Hymenoptera-gyűjteményünkön: szívem, lelkem, meggyőződésesem úgy érzem, mintha azt sugná: ilyen gyönyörű szép, nagy gyűjtemény aligha van több e földön, mert az eddig leírt 35–40 ezer fajból nekünk mintegy 16 ezer van meg több mint 50 ezer példányban, tehát az ismert fajoknak csaknem a fele. De hogy a részletekre térjek: a fémdarázsok, a délamerikai nagy díszdarázsok: a *Pepsis*-fajok és SZÉPLIGETI barátom buzgólkodása folytán a Braconidák gyűjteménye unikumok, azaz egyedülállók a maguk nemében, ezekkel egy múzeum sem dicsekedhetik, mert hogy csak a Chrysidáknál, az én kedvenceimnél maradnak, ezekből nekünk több mint 700 fajunk van, tehát a leírt fajoknak több mint a fele; míg a versenyben utánunk következő párisi és berlini gyűjtemények, a közzétett adatok szerint, csak alig 400 fajjal szerepelnek. A méhféléknél

nagyobb gyűjteménye csak FRIESÉ-nek, a Mutilláknál nagyobb csak ANDRÉ nak, -szpecialistáknak van ; a levél- és fadarázsoknál nagyobb gyűjteménye csak KONOW-nak lehetett, mely most a Deutsches National Museum tulajdona. BIRÓ újguineai gyűjtése és az ezekért kapott hangyaféléknél nagyobb gyűjteménye szintén csak a specialistáknak van. BIRÓ barátom gondos meggyűjtése folytán a Chalcididák és Proctotrupidákból egy ritka, nagyságra nézve aligha nem páratlan szép gyűjteményre van kilátásunk. A kaparó darázsok és a Vespidák gyűjteménye is jóval nagyobb mint a bécsieké, hol pedig az elsőnek t. i. a kaparó darázsoknak a Múzeumnál két leghiresebb ismerője, speciálistája él Nem kevésbé emeli gyűjteményünk értékét az, hogy a magyarországi fajok ily mértékben sehol és senkinek birtokában nincsenek képviselve s hogy nekünk úgyszólván az összes férfiaktól, kik e téren kitűntek, nagyszámú tipikus példányaink vannak. Én magam is eddig több száz újra jellemzett fajon kívül 938 új fajt és 40 varietást írtam le ; ezekből csupán fémdarázst 430 fajt és 30 válfajt, többet tehát mint az ismerteknek egyharmad részét.

Sok más dolog elhagyása után emlékjegyzeteim végéhez közeledvén, még csak azt az egy óhajtasomat kívánom kifejezni, vajha mostani társaim s azok, kik ezután a Múzeumhoz jutnak : egykoron éltük alkonyán, 42 évi szolgálat után, velem együtt őszinte szívből elmondhatnák „sohasem bántam meg, hogy a Múzeum szolgálatába szegődtem“ — mert hisz e földön nem ruhet, nem lehet minden ügy, mint azt mi kis emberek akarnók !

Főnökeim szíves jóindulatából kétszer is részesültem királyi kitüntetésben. Előbb 1900-ban „a tudományosság terén szerzett érdemekért“ kaptam a királyi tanácsosi címet, majd később, 1910-ben „buzgó és ezedményes működésemért“ a Ferencz József-rend tiszti keresztjét. S ha e királyi kitüntetések jogosultságának igazolásául magam is elismerném, hogy hazánknek, a tudománynak és a Nemzeti Múzeumnak csakugyan tettem némi hasznos szolgálatot, melyek által magamnak érdemeket szereztem : úgy ez érdemek dicsőségének egy részét szívesen és hálásan megosztom FRIVALDSZKY JÁNOS-sal, kinek egyedül köszönhetem, hogy a Múzeumhoz jutottam s nem lettem ügyvéd, bíró vagy jogtanár, hanem életem egész folyamán át gyermekkorom óta kedvelt tárgyamnál maradhattam s így a szép és kedves entomológiának egyik szerény, de lelkes művelője lehettem !
